

Janina Błachut

NIKTÓRE KONCEPCJE KRYMINOLOGICZNE A PROBLEM PRZESTĘPCZOŚCI KOBIET

W 1975 r. pojawiły się w literaturze poświęconej problematyce przestępczości kobiet dwie prace, które wzbudziły wiele kontrowersji, polemik, dyskusji i inspirowały do wielu badań empirycznych. Były nimi: *Sisters in Crime* Fredy Adler oraz *Women and Crime* Rity James Simon¹. Obie autorki podjęły próbę wyjaśnienia zachodzących, ich zdaniem, zmian w zjawisku przestępczości kobiet wpływami ruchów emancypacyjnych. Prezentowane przez nie koncepcje, jakkolwiek w wielu punktach zbieżne, zawierają odmienne schematy powiązań ruchu emancypacyjnego ze zjawiskiem przestępczości kobiet, konsekwencją których jest zakres i kierunek zmian tego zjawiska.

I. KONCEPCJA F. ADLER

F. Adler wychodzi z założenia, że ruchy wyzwolenia kobiet lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych zdecydowanie wpłynęły na zmiany zachowań wśród kobiet, w tym również przestępczych. Konsekwencją tych zmian był wzrost liczby oraz wagi przestępstw popełnionych przez kobiety. Jeśli—zdaniem autorki—te społeczne ruchy będą kontynuowane, to przestępczość kobiet będzie nadal wzrastać i upodabniać się do przestępczości mężczyzn. Nastąpi wzrost udziału kobiet w popełnianiu przestępstw tradycyjnie uznawanych za „męskie”, tzn. przestępstw przeciwko osobie, bardziej agresywnych przestępstw przeciwko mieniu praż tzw. „przestępstw osób w białych kołnierzykach”.

Według F. Adler przyczyn dotychczasowego niskiego stosunkowo udziału kobiet w przestępczości można się doszukiwać w istniejących różnicach między płciami². Budowa ciała, siła fizyczna, agresja i dominacja to podstawowe różnice,

¹ F. Adler: *Sisters in Crime, The Rise of the New Female Criminal*, Me Graw-Hill, New York 1975; R. J. Simon: *Women and Crime*, D. C. Health, Lexington Books 1975.

² F. Adler: *op. cit.*, s. 43-53.

które powodowały małą aktywność kobiet w ogóle, a co za tym idzie, mniejsze niż obecnie ich zaangażowanie w zachowania przestępcze. Przy czym o ile dwie pierwsze z wymienionych są natury biologicznej, to dwie następne są jedynie wynikiem społecznego wyuczenia.

Różnice biologiczne, zdaniem autorki, mogły do pewnego czasu wpływać na zachowania kobiet, szczególnie w społeczeństwach nieuprzemysłowionych bądź we wczesnych fazach tego procesu, kiedy siła fizyczna rozstrzygała często ostatecznie o społecznej interakcji. Obecnie jednak jej znaczenie maleje.

F. Adler przeciwstawia się zdecydowanie stwierdzeniom o naturalnej skłonności kobiet do pasywności i poddania. Zachowania takie należy bowiem analizować w kontekście tła społecznego, w jakim się one ujawniają, oraz przez pryzmat konkretnych instytucji kulturowych funkcjonujących w danym społeczeństwie. Występowanie bądź też brak reakcji określanych jako agresywne nie jest determinowane wyłącznie procesami fizjologicznymi zachodzącymi w organizmie, lecz przede wszystkim stanowi odzwierciedlenie społecznie wyuczonych wzorów zachowań w danej sytuacji. Obserwacje, że mężczyźni są generalnie rzecz biorąc bardziej agresywni niż kobiety, nie daje podstaw do twierdzenia, że przyczyną takiego stanu rzeczy jest brak agresywności u kobiet w ogóle. Jest to bowiem raczej wynik istnienia różnych społecznych wzorów zachowań przypisywanych kobietom i mężczyznom.

Dominacja nie ma również odpowiednika we wrodzonej, genetycznie uwarunkowanej uległości kobiet. Sama kultura określa bowiem typy zachowań funkcjonujące w społecznej świadomości jako dominujące lub poddańcze.

W społecznej świadomości utworzył się obraz kobiety jako słabej, uległej, biernej i konformistycznej, jak również mężczyzny jako silnego, aktywnego, władczego i agresywnego. Kobieta podporządkowana takiemu wizerunkowi, uznając, że jest odbiciem jej psychiki, nie wykazywała skłonności do aktywnego działania, w tym także do zachowań sprzecznych z prawem. Tymczasem, nie ma dwóch różnych konstrukcji psychiki: kobiecej i męskiej, jest jedna — ludzka. Wprawdzie technika, jaką posługują się kobiety w swych zachowaniach, tak przestępnych jak i nieprzestępnych, bywa odmienna, jednak wysuwany z tego wniosek o istnieniu różnych u mężczyzn i kobiet systemów motywacyjnych i celów działania jest błędny.

F. Adler odnośnie do istniejących dotychczas dużych dysproporcji w udziale kobiet i mężczyzn w przestępczości stwierdza, co poniżej.

1. Niewielkie naturalne różnice między płciami były polaryzowane i instytucjonalizowane przez różne kultury w różny sposób. Powodowały społeczną nierówność płci i ujawniały bardziej emocjonalne potrzeby społeczeństwa niż wrodzone możliwości jednostki.

2. Wtedy, kiedy różnice te zostaną wyeliminowane przez postęp techniczny, edukacyjny i ekonomiczny, społeczne oczekiwania względem płci i role społeczne (włącznie z rolami przestępczymi) będą wykazywać tendencję do zacierania się.

Ruchy wyzwolenia kobiet spowodowały wiele zmian w społecznym statusie kobiet oraz ich zachowaniach. F. Adler wychodzi z założenia, że ruchy wyzwolenia kobiet doprowadziły do zwiększenia elastyczności i swobody zachowania. Zwiększyły możliwości kobiet w podejmowaniu pracy oraz przyswajaniu nietradycyjnych, nowych dla nich ról społecznych. Zwiększona elastyczność zachowań jak i ruch w kierunku zajmowania męskich pozycji w strukturze zatrudnienia doprowadziły do podwyższenia statusu społecznego kobiet, do ich maskulinizacji i zwiększenia agresywności. Rezultatem tych zmian jest upodobnianie się zachowań kobiet i mężczyzn, a co za tym idzie, zwiększenie aktywności kryminalnej kobiet³.

F. Adler analizując zjawisko przestępczości w USA w ciągu dwunastu lat (1960-1972), w oparciu o dane statystyki policyjnej stwierdza, że wprawdzie liczba zatrzymanych mężczyzn była wyższa niż liczba zatrzymanych kobiet, lecz ogólny poziom zatrzymań wzrastał wśród kobiet trzykrotnie szybciej niż wśród mężczyzn.

Najbardziej wyraźny, zdaniem autorki, wzrost liczby zatrzymanych kobiet dał się zaobserwować w przypadku przestępstw: rabunku, sprzeniewierzenia, kradzieży i włamania. Jedynie z przypadku przestępstw morderstwa i kwalifikowanego uszkodzenia ciała i naruszenia nietykalności cielesnej wskaźniki wzrostu dla kobiet i mężczyzn były zbliżone (i oba wykazywały tendencję zwykłą). W przestępstwach tego typu — jak twierdzi F. Adler — większość relacji między sprawcą a ofiarą ma charakter osobisty, w przeciwieństwie do przestępstw motywowanych celami ekonomicznymi i świadczyć może o tym, że kobiety, podobnie jak mężczyźni popełniający przestępstwa, są przede wszystkim zainteresowane poprawą swoich warunków materialnych, a dopiero w następnej kolejności stosowaniem przemocy⁴. Z drugiej jednak strony, jeśli uwzględnia wysoki wzrost zatrzymań kobiet za posiadanie broni, to w przyszłości można oczekiwać większego zaangażowania kobiet w popełnianie przestępstw z użyciem przemocy⁵.

F. Adler dowodząc słuszności swego twierdzenia o zwiększającym się udziale kobiet w przestępstwach, w których przemoc odgrywa istotną rolę, opiera się przede wszystkim na kazusach kobiet, które np. : od kradzieży sklepowych i prostytucji doszły do rabunku czy napadu kwalifikowanego, które figurują na listach przestępców groźnych, uczestniczą w gangach itd. Zbyt fragmentaryczna natomiast jest jej analiza prowadzona w oparciu o dane statystyczne.

W rozważaniach F. Adler istotną rolę odgrywa stanowisko, jakie zajmuje ona

³ Por. także M. D. Lynes: *The Seriousness of Female Crime and Female Labor Force Participation: An Examination of the National Crime Survey*, The University of Michigan, Ph. D. 1983, s. 5-7.

⁴ F. Adler: *op. tit.*, s. 16.

⁵ F. Adler: *The Interaction Between Women's Emancipation and Female Criminality: A Cross — Cultural Perspective*, w: F. Adler, R. J. Simon: *The Criminology of Deviant Women*, Houghton Mifflin Company, Boston 1979, s. 409.

odnośnie do kwestii operowania pojęciami przestępstwa „typowo kobiecego” i „typowo męskiego”. Uważa, że taki podział przestępstw jest sztuczny. Przy założeniu bowiem, że rodzaj przestępstwa jest uzależniony od motywacji i możliwości, takie rozgraniczenie jest jedynie odzwierciedleniem różnych okazji łamania prawa, których dostarcza wyznaczana przez płęć rola społeczna.

Używanie pojęcia przestępstwa „typowo kobiecego” jest uzasadnione tylko w odniesieniu do najliczniej przez kobiety popełnianych przestępstw w przeszłości (tzn. prostytutki i kradzieży sklepowych). Klasyfikując w ten sam sposób przestępstwa, które kiedyś były domeną mężczyzn, otrzymać można obraz przestępstw „typowo męskich”, tzn. skierowanych przeciwko osobie, przestępstw z użyciem przemocy oraz przestępstw przeciwko mieniu dokonywanych w sposób szczególnie zuchwały. Nie można natomiast, według F. Adler, zgodzić się z stwierdzeniem, iż kobiety z natury zdolne są do popełniania tylko określonych rodzajów przestępstw i zastosowanie w takim przypadku pojęcia przestępstwa „typowo kobiecego” jest błędne. Kobieta bowiem, podobnie jak mężczyzna może być zabójcą czy też dokonać napadu na bank. Różnica, jaka może wystąpić jedynie między nimi, odnosi się do sposobu i techniki działania.

II. KONCEPCJA R. J. SIMON

R. J. Simon, podobnie jak F. Adler, podejmuje próbę wyjaśnienia zjawiska przestępczości kobiet w kontekście zmian społecznych, jakie spowodował ruch wyzwolenia kobiet. Odmienne jednak niż F. Adler uwagi swej nie koncentruje na ideologii ruchu wyzwolenia kobiet, lecz przede wszystkim na procesie zwiększania aktywności zawodowej kobiet, który niewątpliwie ruch ten wzmocnił.

R. J. Simon wychodzi z założenia, że wzrost aktywności zawodowej kobiet będzie powodował z jednej strony — zwiększenie okazji do popełnienia przez nie przestępstw przeciwko mieniu, z drugiej natomiast — uzyskiwanie zwiększonej ekonomicznej niezależności obniży stany frustracji, co spowoduje zmniejszenie ich udziału w popełnianiu przestępstw z użyciem przemocy.

Autorka uważa, iż dysproporcja między udziałem w przestępczości kobiet i mężczyzn wynika przede wszystkim z istnienia różnic w okazjach i możliwościach do popełniania przestępstw. Okazje takie zależą — zdaniem R. J. Simon — w szczególności od zajmowanych przez kobiety pozycji w strukturze zatrudnienia. „Nie wystarczy bowiem, że prawie połowa kobiet pracuje, aby miało to związek z przestępczością: kobiety te muszą być zatrudnione na takich stanowiskach, które stwarzają im możliwość popełniania przestępstw⁶.”

Zwiększenie aktywności zawodowej kobiet spowodowało zmianę ich dotychczasowych ról społecznych i wstąpienie w nowe role, niosące ze sobą zwiększoną

⁶R. J. Simon: *op. cit.*, s. 106.

odpowiedzialność za zaspokajanie potrzeb materialnych swojej rodziny. Ta zwiększona odpowiedzialność podwyższać może prawdopodobieństwo angażowania się kobiet w przestępstwa przeciwko mieniu, motywowane ekonomicznymi względami.

R. J. Simon sugeruje, że takie przestępstwa jak kradzież, włamanie, oszustwo i sprzeniewierzenie będą wzrastać wraz z zwiększającą się ekonomiczną aktywnością kobiet.

Zmiana ról społecznych, uniezależnienie się finansowe od mężczyzny, podwyższenie ekonomicznej i edukacyjnej pozycji w społeczeństwie uwolniły kobiety od frustracji i poczucia niższości. Wchodząc w nowe role społeczne, wymagające z jednej strony większej odpowiedzialności, a z drugiej nagradzające dużym prestiżem, pozbyły się „uczucia, że są eksploatowane i wiktyimizowane”, które towarzyszyło dotąd zajmowanej przez nie pozycji społecznej. Ponieważ przemoc ze strony kobiet podyktowana jest w dużym stopniu właśnie tymi uczuciami, liczba przestępstw⁶ z użyciem przemocy będzie się obniżać — redukowana jest bowiem motywacja do zabijania i używania przemocy. Zdaniem R. J. Simon, udział kobiet w tego rodzaju przestępstwach wynikał zawsze z poczucia zależności i poddania, charakteryzującego wzór tradycyjnej roli kobiet w społeczeństwie. Dokonanie gwałtu na osobie, którą w przypadku kobiet jest zazwyczaj osoba najbliższa (mąż, konkubina, przyjaciel, dziecko), jest jednym z niewielu dostępnych kobiecie sposobów wyładowania swojej frustracji, wynikającej z zajmowania niekorzystnej pozycji społecznej.

R. J. Simon analizując zjawisko przestępczości kobiet w USA w ciągu lat 1953-1972 w oparciu o dane statystyki policyjnej czyni to ze znacznie większą starannością i dokładnością w porównaniu z F. Adler⁷. Biorąc pod uwagę procentowy udział zatrzymanych kobiet w stosunku do ogólnej liczby zatrzymanych osób w danym roku za przestępstwa przeciwko mieniu (włamanie, kradzież, kradzież aut) oraz przestępstwa przeciwko osobie (zabójstwo, zwykle uszkodzenie ciała i naruszenie nietykalności cielesnej), a nadto za sprzeniewierzenie i oszustwo oraz fałszerstwo, stwierdza, że procentowy wzrost zatrzymanych kobiet, jaki nastąpił w badanym okresie, jest wynikiem przede wszystkim wzrostu, zatrzymań za przestępstwa przeciwko mieniu. Niewielkie zmiany daje się zauważyć w przypadku kradzieży samochodów i włamań. Bardzo duże natomiast w przypadku kradzieży (np. 1953 — 14% i 1972 — 31 %), a następnie przestępstw sprzeniewierzenia i fałszerstwa (o ponad 10% więcej kobiet było za te przestępstwa zatrzymanych w 1972 r. w porównaniu do 1953 r.). W kategorii przestępstw skierowanych przeciwko osobie, tzn. w przypadku zabójstwa, kwalifikowanego uszkodzenia ciała i naruszenia nietykalności cielesnej i rabunku — zdaniem autorki — udział zatrzymanych kobiet zmienił się w stopniu minimalnym.

R. J. Simon w kolejnych swych pracach pogłębia i rozszerza analizę zjawiska

⁷ *Ibidem*, s. 30-47.

przestępczości kobiet w USA w oparciu o dane statystyki policyjnej, jak również podejmuje próbę weryfikacji swoich założeń odnośnie do tego zjawiska na przykładach innych krajów⁸. Rezultatem tego są następujące stwierdzenia.

1. Udział kobiet w przestępczości uległ wzrostowi, przy czym w stopniu znacznie większym po 1967 r. niż w okresach wcześniejszych.

2. Wzrost ten spowodowany był przede wszystkim zwiększonym udziałem kobiet w popełnianiu kradzieży, sprzeniewierzeń i oszustw oraz fałszerstw — a więc przestępstw o charakterze ekonomicznym i finansowym.

3. W społeczeństwach, w których kobiety mają większą szansę zatrudnienia na lepiej płatnych i bardziej odpowiedzialnych stanowiskach oraz posiadają wyższy status społeczny — w większym stopniu angażują się w popełnianie przestępstw skierowanych przeciwko mieniu⁹.

III. EMPIRYCZNA WERYFIKACJA OBU KONCEPCJI

Prace F. Adler i R. Simon wzbudziły żywe zainteresowanie i kontrowersje, w wyniku których przeprowadzono wiele badań empirycznych zmierzających do wyjaśnienia dynamiki i struktury zjawiska przestępczości kobiet.

Szczególnie wiele uwagi obu teoriom poświęca D. J. Steffensmeier, który w kolejnych szczegółowych analizach danych zawartych w statystykach policyjnych zmierza do udzielenia odpowiedzi na trzy zasadnicze pytania. Pierwsze — czy rozmiary przestępczości kobiet uległy zmianie, w tym szczególnie po 1960 r. Drugie — czy wystąpiły zmiany w strukturze zjawiska przestępczości kobiet, a jeśli tak, to czy dotyczą one przestępstw przeciwko mieniu, czy też przestępstw z użyciem przemocy. Trzecie — czy na obraz zjawiska przestępczości kobiet mógł mieć wpływ ruch wyzwolenia kobiet¹⁰ II. Rezultatem przeprowadzonych analiz są następujące stwierdzenia.

⁸ R. J. Simon: *Arrest Statistics*, w: F. Adler, R. J. Simon: *The Criminology...*, s. 101-113 oraz R. J. Simon: *American Women and Crime*, w: L. H. Bowker: *Women and Crime in America*, Macmillan Publishing Co, Ino, New York 1981, s. 18-39.

⁹ R. J. Simon, N. Sharma: *Women and Crime: Does the American Experience Generalized*, w: F. Adler, R. J. Simon: *The Criminology ...*, s. 391-400.

¹⁰ D. J. Steffensmeier, R. H. Steffensmeier, A. L. Rosenthal: *Trends in Female Violence 1970-1977*, „Sociological Focus”, 1979, vol. 12, s. 217-227; D. J. Steffensmeier: *Sex Differences in Patterns of Adult Crime, 1965-1977: A Review and Assesment*, „Social Forces”, 1980, vol. 58, s. 1081-1108; D. J. Steffensmeier, A. S. Rosenthal, C. Shehan: *World War II and Its Effect an the Sex Differential in Arrest: An Empirical Test of the Sex Role Equality and Crime Proposition*, „The Sociological Quarterly”, 1980, vol. 21, s. 403-416; D. J. Steffensmeier: *Crime and the Contemporary Woman: An Analysis of Changing Levels of Female Property Crime, 1960-1975*, [w:] L. M. Bowker: *Women...*, s. 39-56; D. J. Steffensmeier: *Trends in Female Crime: Its Still a Man's World*, [w:] B. R. Price, N. J. Sokoloff: *The Criminal Justice System and Women*, Clark Boardman Company, Ltd, New York 1982, s. 117-129.

1. Zjawisko przestępczości kobiet w okresie 1960-1980 nie uległo aż takim zmianom, aby można było twierdzić, iż staje się podobne do zjawiska przestępczości mężczyzn — tak ze względu na ilość, jak i rodzaj popełnianych przestępstw.

2. Brak jest podstaw do łączenia niewielkich zmian, jakie zaszły w przestępczości kobiet, z ruchem wyzwolenia kobiet. Porównywanie proporcji udziału kobiet i mężczyzn w przestępczości przed i po 1970 r., kiedy to spodziewano się szczególnych efektów oddziaływania ruchu wyzwolenia kobiet (przypadającego na koniec lat sześćdziesiątych) na zjawisko przestępczości kobiet, nie wskazuje na wystąpienie w tym względzie szczególnych zmian. D. J. Steffensmeier uważa, że ruchy wyzwolenia kobiet wywarły duży wpływ raczej na zmianę wyobrażeń o przestępczości kobiet niż na rozmiary i rodzaje przestępstw popełnianych przez kobiety.

3. Zmiany w przestępczości kobiet ograniczają się w zasadzie do dwóch kategorii przestępstw: kradzieży oraz oszustwa i sprzeniewierzenia. Wprawdzie wszystkie przestępstwa przeciwko mieniu wykazują tendencję wzrostową, jednak w przypadku kobiet popełnianie tych właśnie przestępstw szczególnie wzrosło. D. J. Steffensmeier uważa, że nie nastąpił sugerowany tak przez F. Adler i R. J. Simon wzrost poważniejszych przestępstw przeciwko mieniu związanych z osiąganiem wyższych pozycji zawodowych (tzw. przestępstw osób w białych kołnierzykach). Wystąpił natomiast wzrost przestępstw, które nadal uznać można za tradycyjnie kobiece. Kobiety nadal popełniają, jak dotychczas, drobne przestępstwa przeciwko mieniu (w tym najczęściej kradzieże sklepowe), „naiwne oszustwa” przy użyciu kart kredytowych i czeków oraz sprzeniewierzenia niewielkich kwot (dokonywane przez kasjerki czy sekretarki).

4. W przypadku przestępstw, które autor określa jako „męskie” (tzn. wymagające fizycznej siły, przymusu, zetknięcia z ofiarą oraz specjalnych kwalifikacji), widoczny jest w badanym okresie niewielki wzrost, ale w stopniu prawie identycznym w odniesieniu do kobiet i mężczyzn. Do podobnych ustaleń doprowadza analiza przestępstw z użyciem przemocy (zabójstwo, kwalifikowane i zwykłe uszkodzenie ciała i naruszenie nietykalności cielesnej, rozbój, włóczęgostwo, posiadanie broni). Zmiany udziału kobiet w popełnianiu tego rodzaju przestępstw są zdaniem D. J. Steffensmeiera tak niewielkie, iż w żadnym wypadku nie potwierdzają hipotezy F. Adler o „maskulinizacji” przestępczości kobiet, a tylko częściowo hipotezę R. J. Simon. Uważa się za słuszne przewidywania R. J. Simon, że nie będzie się zwiększał udział kobiet w popełnianiu przestępstw z użyciem siły, a co za tym idzie zjawisko przestępczości kobiet nie będzie się upodabniać do zjawiska przestępczości mężczyzn. Nie następuje jednak, jak przypuszczała, zmniejszanie liczby tych przestępstw popełnianych przez kobiety.

5. Przyczyn wzrostu liczby drobnych przestępstw przeciwko mieniu nie należy dopatrywać się we wpływach ruchu wyzwolenia kobiet, czy też zmianach ról społecznych, a raczej w konsumpcyjnym charakterze rynku, pogarszającej się ekonomicznej sytuacji wielu kobiet w USA, zwiększonej kontroli i odpowiedzial-

ności kobiet za sytuację finansową rodziny oraz w zwiększeniu się okazji do popełniania drobnych kradzieży, i oszustw, jakie stwarza w handlu system samoobsługi oraz nabywania towarów przy wykorzystaniu kart kredytowych.

Niewielkie zmiany w przestępczości kobiet notuje również M. J. Hindelang, według którego w latach 1972-1976 nastąpił jedynie nieznaczny wzrost udziału kobiet, i to tylko w popełnianiu kradzieży¹¹.

V. D. Young swą analizę zjawiska przestępczości kobiet w okresie 1964-1978 konkluduje stwierdzeniem, że przestępczość ta wzrosła przede wszystkim w odniesieniu do przestępstw przeciwko mieniu, a szczególnie — kradzieży, włamania, oszustwa. Nie nastąpił natomiast, co sugerowała R. J. Simon, wzrost popełnianych przez kobiety sprzeniewierzeń i oszustw¹².

P. C. Giordano, S. Kerbel i S. Dudley rejestrują wzrost popełnionych przez kobiety przestępstw przeciwko mieniu w okresie 1970-1976 w Toledo, brak natomiast istotnych zmian w grupie przestępstw skierowanych przeciwko osobie¹³. Uzyskane wyniki wydawałyby się potwierdzać hipotezy stawiane przez R. J. Simon, szczególnie jeśli dodamy, że wzrost udziału kobiet w popełnianiu przestępstw przeciwko mieniu dotyczył tak kradzieży jak i oszustwa, fałszerstwa oraz sprzeniewierzenia. Autorki jednak wyraźnie podkreślają, że wzrost przestępstw fałszerstwa i sprzeniewierzenia wcale niekoniecznie związany był z miejscem zatrudnienia poszczególnych osób, co poważnie ogranicza możliwość tłumaczenia tych zmian przy pomocy zwiększonej aktywności zawodowej kobiet i jej związku z charakterem popełnianych przestępstw¹⁴. Uważają one ponadto, że praca zawodowa kobiet stanowi ważną zmienną dla wyjaśnienia zjawiska przestępczości kobiet, lecz nie może być jedyną. Przestępczość kobiet powinna bowiem, ich zdaniem, być analizowana w szerszym kontekście strukturalnych i ekonomicznych układów społecznych.

Do nieco odmiennych wniosków, niż dotychczas prezentowane, dochodzi w swoich badaniach N. K. Wilson. Na podstawie analizy danych statystyki zatrzymań za lata 1960-1978 dochodzi do wniosku, iż nastąpił niewielki wzrost liczby przestępstw z użyciem przemocy popełnianych przez kobiety szczególnie w odniesieniu kwalifikowanego i zwykłego uszkodzenia ciała i naruszenia nietykalności cielesnej oraz przestępstw z bronią w ręku. Przy czym wzrost ten jest bardziej widoczny u młodocianych kobiet niż dorosłych, co wskazuje na ten-

¹¹ M. J. Hindelang: *Sex Differences in Criminal Activity*, „Social Problems”, 1979, vol. 27, s. 143-156.

¹² V. D. Young: *Patterns of Female Criminality*, State University of York at Alabama, Ph. D. 1981, s. 225-227.

¹³ P. C. Giordano, S. Kerbel, S. Dudley: *The Economics of Female Criminality: An Analysis of Police Blotters, 1890-1976*, w: L. H. Bowker: *Women...*, s. 65-82.

¹⁴ Autorki omawianą analizę prowadziły na podstawie danych zawartych w rejestrach policyjnych, dzięki czemu dysponowały informacjami o poszczególnych kobietach aresztowanych za konkretne przestępstwo.

jencję do niwelowania różnic w udziale kobiet i mężczyzn w popełnianiu przestępstw z użyciem przemocy. Autorka uważa, że nieporozumieniem jest analizowanie przestępstw z użyciem przemocy popełnionych przez kobiety metodą tylko czynionych porównań z tymi przestępstwami, które popełnione są przez mężczyzn. Należy analizować je raczej w odniesieniu do całego zjawiska przestępczości kobiet. Wtedy okazuje się, że popełnianie tych przestępstw (w porównaniu do lat wcześniejszych) przez kobiety wzrosło i to w większym stopniu niż w przypadku mężczyzn. W literaturze wg N. K. Wilson¹⁵ zwykło się przemoc i agresywność łączyć z męskością, stąd wiele nieporozumień i kontrowersji w interpretowaniu udziału kobiet w popełnianiu przestępstw z użyciem przemocy i wskazywaniu na maskulinizację ich zachowań, jeśli udział ten się zwiększa. Gdyby jednak pojęcie „subkultury przemocy” operacjonalizować przez zespół zmiennych, a to jest możliwe, z których jedną byłaby płeć — łatwiej byłoby wyjaśnić zwiększający się udział kobiet w popełnianiu przestępstw z użyciem przemocy, jak również wyjaśnianie tego typu zachowań wśród mężczyzn mogłoby być bardziej dokładne.

Stwierdzenia N. K. Wilson spotkały się z ostrą krytyką ze strony D. Steffensmeiera, który zarzuca jej błędną interpretację zjawiska przestępczości kobiet spowodowaną sposobem przeliczania danych zawartych w statystyce zatrzymań. Według niego brak jest podstaw do stwierdzania wzrostu przestępstw z użyciem przemocy popełnionych przez kobiety, czy też stwierdzenia, że przestępczość kobiet staje się bardziej męska¹⁶. W odpowiedzi na zarzuty N. K. Wilson wyjaśnia, że zastosowany przez nią sposób analizy danych statystycznych jest poprawny i daje podstawy do stwierdzania wzrostu przestępstw z użyciem przemocy popełnianych przez kobiety. Nie uważa natomiast, że jest to przejaw maskulinizacji kobiecej przestępczości. Nie utożsamia bowiem przestępstw z użyciem przemocy z „męskością” tych zachowań, jak to zwykło się robić dotychczas (uważano je za męskie, ponieważ najczęściej popełniane były przez mężczyzn), lecz szuka wyjaśnienia tych zachowań, a co za tym idzie, dotychczasowych odmienności w częstotliwości ich występowania u kobiet i mężczyzn, w istnieniu różnic w okazjach i stylu życia wyznaczających pozycję społeczną kobiet i mężczyzn¹⁷.

Do dyskusji nad zjawiskiem przestępczości kobiet przyłączyła się także J. G. Góra, która w wyniku przeprowadzonej analizy (okresu lat 1949-1976) odrzuca zasadność interpretacji zmian w przestępczości kobiet w połączeniu z ruchami wyzwolenia kobiet¹⁸. Wyróżniając trzy przedziały czasowe: lata 1949-

¹⁵ N. K. Wilson: *The Masculinity of Violent Crime — Some Second Thoughts*, „Journal of Criminal Justice”, 1981, vol. 9, s. 111-123.

¹⁶ D. Steffensmeier: *Flawed Arrest «Rates» and Other Reliability Problems in UCR Arrest Statistics : A Comment on Wilson's «The Masculinity of Violent Crime — Some Second Thoughts»*.

¹⁷ N. K. Wilson: *Masculinity and Violent Crime: A Response to Steffensmeier Comment*, „Journal of Criminal Justice”, 1983, vol. 11, s. 173-176.

¹⁸ J. G. Cora: *The New Female Criminal. Empirical Reality or Social Myth?* Praeger, New York 1982, s. 49, 116.

1959, 1959-1969 i 1969-1976 stwierdza, że największe zmiany w przestępczości kobiet wystąpiły nie w latach 1969-1976, w których to występowały ruchy wyzwolenia kobiet, lecz wcześniej. Największy wzrost w przestępczości kobiet nastąpił w latach 1959-1969, czego wyjaśnienia należy szukać nie w ruchach społecznych, lecz raczej w demograficznej i historycznej charakterystyce tego okresu¹⁹.

Na zakończenie warto przytoczyć wyniki badań przeprowadzonych przez M. D. Lynes, w których uwzględnia się trzy propozycje wyjaśnienia zjawiska przestępczości kobiet: F. Adler — że wyzwolenie kobiet zwiększa rozmiary i gwałtowność przestępczości kobiet, R. J. Simon — że wzrost aktywności kobiet zwiększa przestępstwa ekonomiczne kobiet, a obniża popełnianie przestępstw przeciwko osobie oraz D. G. Steffensmeiera, który zaprzecza istnieniu tendencji wzrostowej w przestępczości kobiet z wyjątkiem zwykłych kradzieży²⁰.

Odnosnie do oceny rozmiarów przestępczości kobiet potwierdzenie znalazły ustalenia M. J. Hindelanga i D. J. Steffensmeiera twierdzących, że stopień angażowania się kobiet w zachowania przestępcze niemal się nie zmienia. Zmienia się natomiast waga przestępstw popełnionych przez kobiety, tzn. : zwiększa się w przypadku przestępstw przeciwko mieniu, obniża natomiast w przypadku przestępstw przeciwko osobie. Waga przestępstw popełnionych przez kobiety łączy się pozytywnie z ich aktywnością zawodową²¹.

Taki rezultat badań — zdaniem autorki nie potwierdza w całości żadnej z wymienionych propozycji. Przeciwnie bowiem niż twierdzi D. J. Steffensmeier, zauważa się pewną zbieżność w przestępczych zachowaniach kobiet i mężczyzn. Przeciwnie niż sugeruje to R. J. Simon — aktywność zawodowa nie obniża wagi przestępstw przeciwko osobie oraz przeciwnie niż twierdził F. Adler — waga przestępstw przeciwko osobie obniża się, czego wzrastającą aktywnością nie da się wytłumaczyć.

M. Lynes uważa, że przyczyną trudności tłumaczenia wagi przestępstw popełnianych przez kobiety było tak w przypadku F. Adler, jak i R. Simon uznanie aktywności zawodowej kobiet za wskaźnik wyzwolenia kobiet lub też zmian społecznych. Jej zdaniem praca zawodowa jest jedną z ekonomicznych zmiennych wiążącą się z przestępczością kobiet, lecz nie jedyną i wystarczającą do jej tłumaczenia.

Zaprezentowane badania nie są oczywiście jedynymi, które zmierzały do wy-

¹⁸ Obraz lat 1959-1969 jest odbiciem zachowań osób urodzonych w latach 1942-1951, w których warunki materialne i dezorganizacja struktury rodziny w istotny sposób wpływała na procesy socjalizacyjne.

²⁰ M. D. Lynes: *The Seriousness of Female Crime and Female Labor Force Participation: An Examination of the National Crime Survey*, The University of Michigan, Ph. D. 1983

²¹ Analizę przeprowadzono w oparciu o dane statystyczne uzyskiwane w badaniach poziomu wiktymizacji, a nie jak dotychczas w oparciu o dane statystyk policyjnych FBI. Obserwowane zatem zmiany są zmianami w jakości przestępczych kontaktów kobiet popełniających przestępstwa, a nie wzrostem liczby kobiet popełniających te przestępstwa.

jaśnienia dynamiki i struktury zjawiska przestępczości kobiet w oparciu o założenia teorii F. Adler i R. J. Simon, lecz typowymi ze względu na stosowane metody, materiał badawczy, zakres analizy oraz rezultaty²². Prowadzone badania zasadniczo zmierzały w dwóch kierunkach. Pierwszy — polegał na ocenie dynamiki i struktury przestępczości kobiet. Drugi — obejmował analizowanie zależności między zmianami, jakie zaszły w pozycji społecznej kobiet w wyniku ruchu wyzwolenia kobiet, a zmianami, jakie wystąpiły w zjawisku przestępczości.

Generalnie uznać należy, że żadne z badań nie zweryfikowały ani koncepcji F. Adler, ani też koncepcji R. J. Simon w całości, lecz tylko niektóre z ich twierdzeń. Materiał badawczy uzyskiwany był z różnych źródeł: przede wszystkim statystyk policyjnych, a niekiedy tylko statystyk opartych na wynikach badań poziomu wiktymizacji, rejestrów policyjnych. Zjawisko przestępczości kobiet poddawane było analizie w różnych okresach czasowych, od kilku do kilkunastu lat. Raz za punkt graniczny dla procesu oddziaływania ruchu wyzwolenia kobiet na zjawisko przestępczości przyjmowano rok 1968, innym zaś 1969 czy też 1970. Różnie również były dobierane i grupowane poszczególne przestępstwa do badań. Stąd w pewnych badaniach np. kradzież stanowi jedną kategorię przestępstw, w innych natomiast każdy jej rodzaj traktowany jest odrębnie. Jeśli przestępstwa są grupowane, to zwykle mowa jest o dwóch grupach, a mianowicie : o przestępstwach przeciwko mieniu oraz przestępstwach przeciwko osobie, z tym że w miejsce tych ostatnich często zamiennie pojawiają się przestępstwa agresywne bądź też przestępstwa z użyciem siły czy przemocy, lecz nie zawsze obejmują te same rodzaje przestępstw. Zdarza się również, iż jedni autorzy traktują rabunek jako przestępstwo z grupy przestępstw przeciwko mieniu, inni natomiast jako przestępstwo z użyciem przemocy. Kryterium oceny wagi przestępstwa jest zwykle jego rodzaj, co wiąże się oczywiście z ograniczoną ilością informacji, jakich dostarczają statystyki policyjne czy też sądowe, będące najczęstszym źródłem danych w przeprowadzonych badaniach. Wyjątkowo stosowano odpowiednie skale dla pomiaru wagi przestępstwa, jak również wyjątkowo uwzględniono szerszy zakres danych o osobie sprawcy (oprócz oczywiście płci), które jak wiadomo różnicują zjawisko przestępczości.

Interpretacja uzyskiwanego materiału była dokonywana tak w oparciu o proste obliczenia procentowe, jak badanie zależności między poszczególnymi zmiennymi. Natomiast całość rozważań nad dynamiką i strukturą zjawiska przestępczości prowadzona była albo w odniesieniu do kobiet, albo też do kobiet w porównaniu z mężczyznami.

²² Także np. A. Bartel: *Women and Crime: An Economic Analysis*, „Economic Inquiry”, 1979, vol. 17, s. 29-51; J. R. Chapman: *Economic Realities and the Female Offender*, Lexington Books, DC. Heath and Company 1980; R. L. Austin: *Women's Liberation and Increases in Minor, Major, and Occupational Offenses*, „Criminology”, 1982, vol. 20, s. 407-430; St. Box, Ch. Male: *Liberation (Emancipation) Economic Marginalization, or Less Chivalry*, „Criminology”, 1984, vol. 22, s. 473-497.

Wszystkie przytoczone wyżej odmienności, dające się dostrzec w prezentowanych badaniach, uwidoczniają problemy, jakie powstają w momencie porównania i oceny ich rezultatów. Lecz jeśli podjąć próbę uczynienia pewnych uogólnień, to wyniki badań odnośnie do zjawiska przestępczości kobiet są następujące.

1. Przestępczość kobiet po 1970 r. nie uległa bardziej istotnym zmianom. Zmiany takie natomiast nastąpiły w okresach wcześniejszych.

2. Niewielkie zmiany, jakie zaobserwowano w przestępczości kobiet po 1970 r., dotyczą wzrostu liczby przestępstw przeciwko mieniu, i to nie wszystkich. Liczby przestępstw przeciwko osobie są stabilne lub wykazują minimalną tendencję wzrostową przy równoczesnym jednak ich wzroście w przypadku mężczyzn.

3. Kwestionowane są podstawy do łączenia ruchów wyzwolenia kobiet ze zmianami, jakie wystąpiły w zjawisku przestępczości kobiet. Istotne bowiem zmiany w tym zjawisku zaszły w okresach wcześniejszych niż te, na które przypadają ruchy wyzwolenia kobiet. Brak jest operacjonalizacji pojęcia „wyzwolenie kobiet”, a aktywność zawodową uznano za wskaźnik nie wystarczający do oceny zmian społecznych, które mogły być związane z ruchem wyzwolenia kobiet.

4. Zjawisko przestępczości kobiet należy analizować w kontekście zmian społecznych, jakie nastąpiły w odniesieniu do kobiet, lecz w tym celu potrzebny jest dobór odpowiednich wskaźników tych zmian.

IV. UWAGI KRYTYCZNE

Jak już wspomniano na początku, obie koncepcje wzbudziły wiele kontrowersji i emocji, z tym iż szczególnie koncepcja F. Adler stała się przedmiotem ostrej krytyki. Pod jej adresem skierować można następujące zarzuty.

1. Analiza zjawiska przestępczości jest bardzo fragmentaryczna i brak jest podstaw do stwierdzenia, że nastąpił alarmujący wręcz wzrost zjawiska przestępczości kobiet (a w takim tonie właśnie jest on przedstawiony) i że staje się ona o wiele bardziej groźna ze względu na popełnione przestępstwa. Cytowane przez autorkę dane liczbowe dotyczą tylko niektórych wybranych przestępstw, co stwarza wrażenie, jak gdyby uwzględniano tylko te, które potwierdzają zmiany w zjawisku przestępczości kobiet. O wzroście liczby przestępstw danego rodzaju wnioskuje F. Adler tylko z odsetek. Kiedy informuje np., że liczba jakichś przestępstw wzrosła o sto procent w odniesieniu do kobiet, a tylko pięćdziesiąt w odniesieniu do mężczyzn, to nie podaje, że równocześnie kobiety stanowią wśród jego sprawców tylko kilkuprocentową grupkę.

2. Koncepcja F. Adler opiera się na następującym schemacie. Ruchy wyzwolenia kobiet powodują zwiększoną aktywność zawodową kobiet oraz zmianę ról społecznych powodującą zbieżność ról kobiecych i męskich. Konsekwencją tego procesu jest maskulinizacja kobiecych zachowań tak zgodnych z normami

społecznymi, jak i nimi sprzecznymi. Stąd przewidywanie wzrostu przestępczości kobiet oraz zbieżności w rodzajach przestępstw popełnionych przez kobiety i mężczyzn.

Schemat ten zawiera jednak kilka problematycznych założeń. F. Adler przyjmuje, iż ruchy wyzwolenia kobiet objęły swoim oddziaływaniem wszystkie kobiety i na wszystkie wywarły duży wpływ. Przyznaje wprawdzie, że nie był to ruch zorganizowany, niemniej jednak powszechność jego oddziaływania na świadomość i zachowanie kobiet miała być bezsprzeczna. W rzeczywistości jednak objął on tylko kobiety ze średniej klasy²³. Według autorki wzrost aktywności zawodowej kobiet wiąże się z podejmowaniem przez nie zatrudnienia w męskich zawodach (bardziej atrakcyjnych, a finansowo korzystniejszych), co powoduje zmianę ich statusu społecznego i ekonomicznego, a następnie osiąganie równości społecznej z mężczyznami. Brak jest jednak przekonujących dowodów na to, iż w społeczeństwie amerykańskim równość taka jest rzeczywiście osiągnięta. Częściej uznaje się bowiem, że wprawdzie zmieniła się struktura zatrudnienia i poziom wykształcenia w odniesieniu do kobiet, niemniej jednak zmiany te nie są aż tak duże, aby twierdzić, że pozycje społeczne kobiet i mężczyzn są równe. Niewątpliwie nastąpił wzrost zatrudnienia kobiet, ale prestiżowe pozycje nadal w większości przypadają w udziale mężczyznom. Poziom osiąganego wykształcenia przez kobiety także uległ zmianie, lecz zmiana ta polegała przede wszystkim na uzyskiwaniu przez większą niż dotychczas liczbę kobiet wykształcenia wyższego²⁴. Trafnie ocenia sytuację społeczną kobiet i mężczyzn R. B. Rosenfeld, kiedy mówi o istnieniu nie faktycznej równości, lecz raczej o równości prawnie uznanych możliwości²⁵.

Dla F. Adler zwiększona aktywność zawodowa kobiet łączy się ze zmianą całego systemu ról. Bez wątplenia praca zawodowa kobiet spowodowała przejście przez nie nowych ról społecznych, odrzucanie jednak bądź minimalizowanie wpływu tych tradycyjnych (matki, żony) jest bezpodstawne. Wręcz odwrotnie, przypuszcza się, że te tradycyjne nadal uznawane są przez kobiety za ich role pierwszoplanowe w przypadku pełnienia kilku ról społecznych równocześnie.

• Kolejny problem to zagadnienie maskulinizacji zachowań kobiet i łączenia ich z zachowaniami przestępczymi. Po pierwsze — jak na razie nie wiadomo, czy i o ile zmiany społeczne wpłynęły na zmianę w zachowaniach kobiet. A jeśli tak, to czy rzeczywiście nastąpiło przyjęcie męskich wzorów zachowań przez kobiety. Po drugie — brak jest jak dotychczas zgodności stanowisk odnośnie do twierdzenia, że „męskość” zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia zachowań przestępczych. Wyniki przeprowadzonych badań są w tym względzie jeśli nie

²³ Por. np. C. R. Mann: *Female Crime and Delinquency*, The University of Alabama Press 1984, s. 108-109.

²⁴ R. B. Rosenfeld: *Inequality and Crime*, University of Oregon, Ph. D. 1984, s. 136-158.

²⁵ E. B. Leonard: *Women, Crime, and Society. A Critique of Theoretical Criminology*, Longman, New York 1982.

sprzeczne, to rozbieżne²⁶. A na tym właśnie twierdzeniu w dużej części bazuje koncepcja F. Adler.

Koncepcja R. J. Simon spotkała się z mniej ostrą krytyką, w porównaniu z koncepcją F. Adler, przede wszystkim z dwóch powodów: analiza materiału empirycznego jest o wiele bardziej dokładna i wiarygodna oraz w mniejszym stopniu wiąże ona ruch wyzwolenia kobiet ze zmianami w ich przestępczości. Analiza danych zawartych w statystyce policyjnej nie budzi wątpliwości co do poprawności przeprowadzonych obliczeń, lecz raczej zastrzeżenia co do zakresu formułowanych na jej podstawie wniosków. W materiale prezentowanym przez R. J. Simon znaleźć można wyraźne potwierdzenie wzrostu liczby kradzieży popełnionych przez kobiety, słabsze — oszustw, fałszerstw i sprzeniewierzeń. Brak natomiast podstaw do stwierdzenia obniżania się poziomu przestępczości kobiet z użyciem przemocy.

R. J. Simon ogranicza znaczenie wpływu ruchu wyzwolenia kobiet na zjawisko przestępczości. Uważa, że większość przestępczyń pochodzi z grup społecznych, których ruch ten nie dotyczył. Przyznaje jednak, iż wiązał się on ze zwiększoną aktywnością zawodową kobiet i na niej właśnie koncentruje swoją uwagę. Według koncepcji R. J. Simon aktywność zawodowa kobiet wpływa: na zwiększenie możliwości popełniania przestępstw oraz na obniżenie frustracji i poczucia niższości u kobiet, co w konsekwencji prowadzi do zmian w zachowaniach przestępczych. O ile kontrowersyjna jest sprawa uzyskiwania przez kobiety wyższych pozycji w strukturze zatrudnienia (o czym była już mowa wcześniej) i wiążącej się z tym poważniejszej przestępczości przeciwko mieniu, to słuszne wydaje się stwierdzenie o zwiększającej się finansowej odpowiedzialności kobiet za utrzymanie rodziny i większej motywacji do popełniania przestępstw przeciwko mieniu. Nie w pełni należy się zgodzić z poglądem autorki, że zwiększona aktywność zawodowa kobiet obniżać będzie frustracje motywujące przestępstwa z użyciem siły. To prawda, iż wejście kobiet w nową rolę zawodową podwyższać może samoocenę, samoakceptację, a więc i niwelować stresy. Z drugiej jednak strony, pełnienie przez nie kilku ról społecznych równocześnie powodować może frustrację wiążącą się z niemożliwością wywiązywania się z nich równie dobrze. Gdyby zatem trzymać się nadal tego toku rozumowania, to przestępstwa z użyciem przemocy w przypadku kobiet nie powinny wykazywać żadnych istotnych

²⁶ Por. np. S. Norland, N. Schover: *Gender Role and Female Criminality. Some Critical Comments*, „Criminology”, 1977, vol. 5, s. 87-104; J. A. Scutt: *Toward the Liberation of the Female Lawbreaker*, „International Journal of Criminology and Penology”, 1978, vol. 6, s. 5-18; F. Cullen, K. Golden, J. Cullen: *Sex and Delinquency*, „Criminology”, 1979, vol. 17, s. 301-310; W. E. Thomson, J. James: *Masculinity and Delinquency Resisted*, „British Journal of Criminology”, 1975, vol. 19, s. 225-241; J. Me Cord, L. Often: *A Consideration of Sex Roles and Motivations for Crime*, „Criminal Justice and Behavior”, 1983, vol. 10, s. 3-12; C. S. Mills: *Sex Role Adaptation and Female Criminal Behavior*, University of Michigan, Ph. D. 1984.

zmian. Aktywność zawodowa może bowiem wielokierunkowo oddziaływać na psychikę kobiet i nie tylko niwelować stany frustracyjne, ale także je pogłębiać.

Biorąc pod uwagę obie koncepcje, tzn. „koncepcję wyzwolenia” F. Adler oraz „koncepcję możliwości” R. J. Simon, za pełniejszą, w większym stopniu zweryfikowaną i potwierdzoną uznać należy tę drugą²⁷. Nie znaczy to wcale, że w dostateczny sposób może ona tłumaczyć zjawisko przestępczości kobiet. Uwzględnia bowiem tylko jeden z możliwych wskaźników zmian społecznych, które w powiązaniu ze zmianami ekonomicznymi i kulturowymi wpływać ma na zmiany w przestępczości kobiet.

Podsumowując obie koncepcje zwrócić uwagę należy na jeszcze jedną istotną kwestię, a mianowicie na metodologiczną stronę przeprowadzonych analiz. Tak F. Adler, jak i R. J. Simon ocenę zjawiska przestępczości kobiet czyniły w oparciu o dane statystyczne dotyczące liczby osób zatrzymanych przez policję. Zaobserwowane na ich podstawie zmiany w nasileniu i strukturze badanego zjawiska obie autorki łączyły bezpośrednio lub pośrednio z ruchami wyzwolenia kobiet.

Uzyskiwany obraz przestępczości w oparciu o dane pochodzące ze statystyk urzędowych (tak policyjnych, jak i sądowych) odzwierciedla nie tylko samo zjawisko, lecz również efekty funkcjonowania systemu wymiaru sprawiedliwości. Organy wymiaru sprawiedliwości w procesie podejmowania różnorodnych decyzji dokonują kolejnych selekcji osób popełniających przestępstwa. A zatem notowany w statystykach policyjnych wzrost liczby zatrzymanych kobiet nie musi być jedynie wynikiem zwiększonej aktywności przestępczej kobiet, lecz również, bądź przede wszystkim zwiększonym nasileniem ich ścigania. Przy czym bardziej intensywne ściganie kobiet popełniających przestępstwa mogło być spowodowane z jednej strony wagą przestępstw, które popełniały (przestępstwa o większej wadze ścigane są intensywniej), z drugiej natomiast zmniejszeniem znaczenia płci jako jednej ze zmiennych wpływających na decyzję odnośnie do wszczęcia lub zaniechania ścigania.

Ponieważ dane liczbowe zawarte w statystykach urzędowych rodzą powyższe wątpliwości, pożądane było przeprowadzenie analizy w oparciu o dodatkowe informacje uzyskane w wyniku np. badań wiktyimizacyjnych, które wprawdzie również obarczone są pewnymi niedokładnościami, eliminują jednak przy ocenie przestępczości aktywność policji w procesie ścigania. Porównanie danych uzyskanych w wyniku obu niezależnych pomiarów umożliwiłoby w znacznie większym stopniu ocenę faktycznych zmian w nasileniu i strukturze przestępczości kobiet, stwarzając tym samym szersze możliwości wyjaśnienia ich przyczyn.

²⁷ Np. J. G. Weis: *Liberation and Crime: The Invention of the 'New Female Criminal', „Crime and Social Justice”, 1976, vol. 63 s. 17-25.*

Tocząca się od wielu lat w literaturze dyskusja nad zjawiskiem przestępczości kobiet skłaniała do postawienia pytania, czy i o ile zjawisko to w Polsce uległo zmianie. W tym celu przeprowadzona została analiza rozmiarów przestępczości kobiet w latach 1946-1986 oraz jej struktury w latach 1977-1986 w oparciu o dane zaczerpnięte ze statystyki sądowej. Zmierzała ona do wyjaśnienia dwóch zasadniczych kwestii.

1. Czy liczba kobiet popełniających przestępstwa oraz ich udział w przestępczości w ostatnich latach (tzn. siedemdziesiątych i osiemdziesiątych) wzrastał, malał czy też pozostawał bez większych zmian.

2. Czy w strukturze przestępczości kobiet nastąpiły zmiany w proporcjach między przestępstwami przeciwko mieniu a przestępstwami skierowanymi przeciwko osobie oraz w udziale tych przestępstw w ogólnej liczbie przestępstw.

Na potrzeby prowadzonych rozważań wyodrębniono dwie grupy przestępstw: przestępstwa przeciwko mieniu i przestępstwa przeciwko osobie. W skład grupy pierwszej włączono przestępstwa przeciwko mieniu społecznemu, mieniu indywidualnemu (bez uwzględnienia rozboju), przestępstwa gospodarcze (od 1982 r. włącznie z przestępstwami z ustawy o spekulacji z 25 IX 1981 r.), przestępstwo niedozwolonej sprzedaży alkoholu (art. 25 ustawy z 10 XII 1959 r.) oraz przestępstwa z ustawy o wychowaniu w trzeźwości z 25 X 1982 r. (od 1984 r.). Do grupy drugiej zaliczono przestępstwa : przeciwko życiu i zdrowiu, przeciwko wolności i obyczajności, przeciwko czci i nietykalności cielesnej, przeciwko rodzinie opiece i młodzieży, przestępstwo czynnej napaści na funkcjonariusza (art. 233 i 234 k. k.), czynnego oporu (art. 235 k. k.) oraz przestępstwo rozboju (art. 210 k. k.).

Wyróżnienie takich właśnie, grup przestępstw wiązało się z próbą spojrzenia na omawiane wcześniej koncepcje przez pryzmat przestępczości kobiet w Polsce²⁸. W ramach obu grup wyodrębnione zostały te przestępstwa, w których liczba skazanych kobiet bądź też ich udział wśród ogółu skazanych był stosunkowo wyższy niż w innych. Przestępstwa obu grup nie wyczerpują całego wolumenu przestępczości, stanowią jednakże zdecydowaną ich większość (w 1986 r. objęły ponad 86 % skazań kobiet).

²⁸ Dlatego właśnie przestępstwo rozboju, mimo iż w kodeksie karnym zaliczane jest do przestępstw przeciwko mieniu, umieszczono w grupie przestępstw przeciwko osobie. Czyny bowiem o podobnym charakterze (*robbery*) wliczane są w statystyce policyjnej FBI do przestępstw przeciwko osobie (*personal crime*) lub do przestępstw z użyciem przemocy (*violent crime*). Do grupy przestępstw przy użyciu przemocy zaliczyli rozbój również na gruncie polskiego systemu prawa karnego M. D. i L. Sługoccy: *Przestępstwa przy użyciu przemocy popełniane przez kobiety w Polsce*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne”, 1983, nr 13, s. 97-122.

Przestępczość kobiet nigdy w Polsce ze względu na liczbę popełnionych, przestępstw nie stanowiła poważnego problemu. Zawsze bowiem była kilkakrotnie niniejsza niż przestępczość mężczyzn. Jednak jej rozmiary oraz udział w zjawisku przestępczości podlegały wyraźnym zmianom (tablica 1)²⁹. W latach czterdziestych (1946-1949) następował gwałtowny wzrost skazań za przestępstwa popełnione przez kobiety. W 1949 r. skazanych zostało ponad dwukrotnie więcej kobiet niż w 1946. Wzrost ten był znacznie gwałtowniejszy niż w przypadku mężczyzn. Średnio na 100 skazanych osób przypadało 26,9 skazanych kobiet. W latach pięćdziesiątych (1950-1959) tendencja wzrostowa w zasadzie utrzymywała się nadal. Bowiem w 1959 r. było już ponad trzykrotnie więcej skazanych kobiet niż w 1946. O ile jednak do 1955 r. tempo wzrostu skazań kobiet było szybsze niż skazań mężczyzn, to od tego roku stało się wolniejsze. Zmniejszył się również udział kobiet wśród ogółu skazanych. Średnio przypadało 23,6 kobiet na 100 skazanych ogółem.

Lata sześćdziesiąte (1960-1969) charakteryzuje wyraźny spadek liczby skazywanych kobiet, podobnie zresztą, aczkolwiek w mniejszym stopniu, jak liczby skazywanych mężczyzn. Tendencję tę potwierdzał udział już tylko średnio 15,6 skazanych kobiet na 100 osób skazanych ogółem. Warto jednak zwrócić uwagę, iż w tym dziesięcioleciu na rozmiary oraz dynamikę skazań wywarły wpływ dwie ustawy amnestyjne (1964 i 1969) oraz ustawa z 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego.

W ciągu lat siedemdziesiątych (1970-1979) skazania kobiet nie wykazały wyraźnego kierunku zmian, cechowała je pewna stabilność. Średnio na 100 skazanych osób przypadało 10,9 kobiet i udział ich w ogólnej liczbie skazań był w 1979 r. prawie identyczny jak w 1970 r. Liczba skazań kobiet była w ciągu całego dziesięciolecia (z wyjątkiem 1971 r.) poniżej poziomu 1946 r., podczas gdy w przypadku mężczyzn przekraczała go ponad dwukrotnie.

Okres lat 1980-1986 można podzielić na 2 podokresy istotne dla obrazu zjawiska przestępczości kobiet, tzn. na lata 1980-1983 i 1984-1986. Średni udział

²⁹Dokładniejsze rozważania nad zjawiskiem przestępczości kobiet można znaleźć między innymi w takich opracowaniach (wydanych po 1970 r.) jak: A. Mościckiem E. Syzduł: *Przestępstwa stwierdzone w latach 1965-1969 oraz osoby podejrzane o ich dokonanie*, „Archiwum Kryminologii”, 1972, t. V, s. 287; M. Pełka-Sługocka: *Terapeutyczne oddziaływanie szkół zawodowych na więźniów*, Łódź, brak roku wydania, s. 41; W. Świada: *Kryminologia*, Warszawa 1977, s. 136-137; B. Hołyst: *Przestępczość w Polsce*, Warszawa 1977, s. 132-133 oraz przy charakterystyce poszczególnych przestępstw, J. Jasiński: *Zagadnienia nieprzystosowania społecznego i przestępczości w Polsce* (praca zbiorowa), Wrocław 1978, s. 54 - 59; L. Lemell: *Zarys kryminologii ogólnej*, Warszawa 1978, s. 262-265; J. Kubiak: *Dynamika i formy przestępczości kobiet*, NP, 1979, nr 1, s. 35-49; J. Kubiak: *Przestępczość kobiet*, NP, 1979, nr 4, s. 32-45; J. Błachut: *Kobiety recydywistki w świetle badań kryminologicznych*, Wrocław 1982, s. 49-77; T. Kolarczyk, J. Kubiak, P. Wierzbicki: *Przestępczość kobiet*, Warszawa 1984, s. 27-48.

Tablica 1. Skazania wg płci w latach 1946-1986

Rok	Ogółem	M	K	M	K	Liczba skazanych kobiet na 100 osób skazanych ogółem
		l. b.		wskaźniki		
1946	82 216	62 645	19 571	100,0	100,0	23,8
1947	105 769	76 498	29 271	122,1	149,6	27,7
1948	171 794	122 232	49 562	195,1	253,2	28,8
1949	160 806	116 786	44 020	186,4	224,9	27,4
1950	163 312	120 048	43 264	191,6	221,1	26,5
1951	136 633	101 320	35 313	161,7	180,4	25,8
1952	139 801	106 169	33 632	169,5	171,8	24,1
1953	155 602	115 739	39 863	184,7	293,7	25,6
1954	189 591	143 826	45 765	229,6	233,8	24,1
1955	207 246	159 391	47 755	254,4	244,0	23,1
1956	135 743	104 989	30 754	167,6	157,1	22,7
1957	176 697	139 377	37 320	222,5	190,7	21,1
1958	257 005	201 476	55 528	321,6	283,7	21,6
1959	280 761	219 900	60 861	351,0	311,0	21,7
1960	301 927	240 193	61 734	383,4	315,4	20,4
1961	328 490	265 225	63 265	423,4	323,2	19,3
1962	298 090	243 511	54 579	388,7	278,9	18,3
1963	253 100	214 901	38 199	343,0	195,2	17,8
1964	182 474	157 057	25 417	250,7	129,9	13,3
1965	207 976	178 462	29 514	248,8	150,8	14,2
1966	248 447	211 786	36 661	338,1	187,3	14,8
1967	231 786	200 697	31 089	320,4	158,8	13,5
1968	220 520	192 067	28 453	306,6	145,4	12,9
1969	150 668	133 300	17 368	212,8	88,7	11,5
1970	166 049	148 405	17 644	236,9	90,2	10,6
1971	197 334	176 685	20 649	282,0	105,5	10,5
1972	169 321	150 020	19 301	239,5	98,6	11,4
1973	152 176	135 247	16 929	215,9	85,5	11,1
1974	147 469	130 073	17 396	207,6	88,9	11,8
1975	161 286	143 143	18 143	228,5	92,7	11,2
1976	159 363	142 208	17 155	227,0	87,7	10,8
1977	137 847	123 788	14 059	197,6	71,8	10,2
1978	157 463	141 312	16 151	225,6	82,5	10,3
1979	153 026	136 592	16 434	218,0	84,0	10,7
1980	151 958	135 861	16 097	216,9	82,2	10,6
1981	126 403	114 132	12 271	182,2	62,7	9,7
1982	148 456	132 480	15 976	211,5	81,6	10,8
1983	141 768	127 679	14 098	203,8	72,0	9,9
1984	125 132	11 f 741	13 391	178,4	68,4	10,7
1985	149 414	132 099	17 315	210,9	88,5	11,6
1986	153 037	133 386	19 651	212,9	100,4	12,8

Dane zaczerpnięte ze statystyki sądowej Ministerstwa Sprawiedliwości — obliczenia własne.

kobiet na 100 osób skazanych ogółem w okresie pierwszym wynosił 10,2, podczas gdy w drugim — 11,7. W latach 1980-1983 zmniejszył się zatem udział skazanych kobiet w ogólnej liczbie skazań w porównaniu z latami siedemdziesiątymi, jednak na tę sytuację spojrzeć należy przez pryzmat dwóch ustaw amnestyjnych (1981, 1983) oraz zmian w zakresie ustawodawstwa karnego³⁰. W 1982 r. wejście w życie ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z 25 IX 1981 r. o zwalczaniu spekulacji miały istotne znaczenie dla obrazu przestępczości kobiet, szczególnie w latach następnych, tzn. 1984-1986. Pomimo dwóch kolejnych ustaw amnestyjnych (1984, 1986) liczba skazanych kobiet wzrosła, a średni ich udział w skazaniach znacznie przekroczył średnią lat siedemdziesiątych. Udział skazanych kobiet na 100 osób skazanych ogółem w 1986 r. podobny był do udziału w 1968 r. Stało się tak między innymi i dlatego, że przepisy amnestyjne nie obejmowały przestępstw, których sprawcami w dużym stopniu były kobiety.

VII. PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO MIENIU

Biorąc pod uwagę globalną liczbę skazań kobiet za przestępstwa przeciwko mieniu można byłoby powiedzieć, iż w analizowanym okresie od 1978 do 1983 r. udział tych skazań w ogólnej liczbie skazywanych kobiet systematycznie się zmniejszał (tablica 2). O ile bowiem w 1978 r. skazania kobiet za przestępstwa przeciwko mieniu stanowiły 76 % wszystkich skazań kobiet, to w 1983 tylko 65,8 %. W roku 1984-1985 udział skazań kobiet za przestępstwa przeciwko mieniu jest taki sam jak w 1977 r., a w 1986 r. tylko o 1,5 % wyższy.

Wyrażna różnica wystąpiła natomiast w udziale skazań za przestępstwa przeciwko mieniu w przypadku mężczyzn. W 1986 r. było o 8,1 % mniej mężczyzn skazanych za te przestępstwa niż w 1977 r. Szczególnie spadek ten jest widoczny w latach 1984-1985.

Duże zmiany widoczne są w poszczególnych grupach przestępstw przeciwko mieniu (tablica 3). W ciągu badanego dziesięciolecia spadła liczba skazań kobiet za przestępstwa przeciwko mieniu społecznemu. W 1986 r. było 2,6 razy mniej kobiet skazanych za popełnienie przestępstw przeciwko mieniu społecznemu niż w 1977 r. Ich udział w ogólnej liczbie skazań kobiet wynosił w odpowiednich latach 31,9 % i 12,3 %, co stanowi istotną różnicę — 19,6 %. Podobną tendencję można zaobserwować przy skazaniach mężczyzn za przestępstwa przeciwko mieniu społecznemu, jest ona jednak znacznie słabsza. Udział skazań za przestępstwa przeciwko mieniu w stosunku do ogólnej liczby skazań mężczyzn zmniejszył się w tym okresie tylko 1,7 razy (różnica między 1986 a 1977 r. wynosi 11,5%).

³⁰ Szerzej na ten temat J. Jasiński: *Polityka karna sądów powszechnych w latach 1979-1983*, PiP, 1984 nr 11.

Tablica 2. Odsetki* skazań kobiet i mężczyzn z przestępstwa przeciwko mieniu i przestępstwa przeciwko osobie w latach 1977-1986

Rok	Przestępstwa przeciwko mieniu		Przestępstwa przeciwko osobie	
	K	M	K	M
1977	72,9	56,4	10,4	32,4
1978	76,0	56,9	10,7	29,8
1979	76,0	56,0	ИЗ	31,4
1980	73,0	56,2	11,0	31,5
1981	71,9	55,1	13,1	32,4
1982	69,3	54,7	11,0	26,9
1983	65,8	56,4	12,7	27,5
1984	72,8	58,5	10,3	27,9
1985	72,0	49,2	10,0	32,2
1986	74,4	48,3	12,4	36,3

* Odsetki skazań kobiet obliczane w stosunku do ogólnej liczby skazań kobiet, zaś odsetki skazań mężczyzn obliczane w stosunku do ogólnej liczby skazań mężczyzn.

I o ile przestępstwa przeciwko mieniu jeszcze w 1977 i 1978 r. w większym stopniu ważyły na strukturze skazań kobiet, to w następnych latach sytuacja staje się odwrotna. W 1986 r. skazania za te przestępstwa stanowiły 12,3 % ogólnej liczby skazań kobiet, a 17,5 % ogólnej liczby skazań mężczyzn. Zmniejsza się również udział skazań kobiet na 100 skazywanych osób ogółem (1977 — 11,1, 1986 — 9,4), przy czym bardzo wyraźnie jest to widoczne przy skazaniach za przestępstwo zagarnięcia mienia znacznej wartości.

Skazania za przestępstwa przeciwko mieniu indywidualnemu w 1977 r. stanowiły 22,9% ogółu skazań kobiet i 25,9% ogółu skazań mężczyzn. W 1986 r. udziały skazań za te przestępstwa zmniejszyły się tak w przypadku kobiet, jak i mężczyzn, z tym że spadek ten był o wiele większy u kobiet. Różnica między 1986 a 1977 r. w udziale skazań za przestępstwa przeciwko mieniu indywidualnemu w ogólnej liczbie skazań kobiet stanowiła 7,6 %, podczas gdy u mężczyzn 2,1 %. Na przestrzeni lat 1977-1984 systematycznie zmniejszał się udział skazań kobiet za te przestępstwa na 100 skazywanych osób ogółem (odpowiednio 9,1 i 6,9). W latach 1985 i 1986 sytuacja powyższa ulega zmianie ze względu na istotny spadek liczby skazań za przestępstwa przeciwko mieniu indywidualnemu popełnionych przez mężczyzn.

Przestępstwa gospodarcze stanowią tę grupę przestępstw, w której kobiety najwyraźniej zaznaczają swój udział. Do 1983 r. udział tych przestępstw w ogólnej strukturze przestępstw, za które skazywane były kobiety, wzrastał. W 1977 r. skazania kobiet stanowiły 17,1 % ogólnej liczby skazań kobiet, a w 1982 r. 32,8 % (skazania mężczyzn odpowiednio 1,4 % i 3,7 %). W 1982 r. był więc 1,9 razy większy niż w 1977 r. udział skazywanych kobiet za przestępstwa gospodarcze w ogólnej

tablica 3. Skazania kobiet i mężczyzn za przestępstwa przeciwko mieniu w latach 1977-1986

Rodzaje przestępstw	1977				1978			
	M		K		M		K	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
przeciwko mieniu społecznemu	35 860	88,9	4 487	11,7	41 067	89,6	4 759	10,4
w tym:								
zagarnięcie mienia powierzonego (art. 200 k.k.)	4 129	67,7	1970	32,3	4 110	67,3	2 001	32,7
zagarnięcie mienia znacznej wartości (art. 201 k.k.)	324	79,8	82	20,0	385	79,2	101	20,8
przeciwko mieniu indywidualnemu	32 010	90,9	3 219	9,1	37 312	90,7	3 842	9,3
w tym:								
kradzież (art. 203 k.k.)	12 451	86,4	1 967	13,6	15 468	86,8	2 344	13,2
oszustwo (art. 205 k.k.)	1015	85,6	171	14,4	1091	85,8	180	14,2
kradzież zuchwała lub z włama- niem (art. 208 k.k.)	9 712	95,1	504	4,9	10 482	94,9	564	5,1
paserstwo fart. 215, 216 k.k.)	1958	86,2	314	13,8	2 402	84,8	431	15,2
Przestępstwa gospodarcze	1721	41,6	2 414	58,4	1 971	37,0	3 360	63,0
spowodowanie niedoboru spekulacja (art. 221-225 k.k.) ustawa o spekulacji z 25 IX 1981 r.	435	43,1	574	56,9	411	33,6	813	66,4
ustawa o spekulacji z 25 IX 1981 r.	1216	40,0	1 824	60,0	1 509	37,3	2 53	2 62,7
Niedozwolona sprzedaż alkoholu Ustawa o wychowaniu w trzeź- wości 1) art. 43 ust. 1 2) art. 44	99	41,3	141	58,8	107	39,1	167	60,9

Wszystkie dane zaczerpnięte ze statystyki sądowej Ministerstwa Sprawiedliwości.

liczbie skazań kobiet i 2,3 razy większy udział w grupie skazań mężczyzn. Gwałtowny wzrost liczby skazań zarówno mężczyzn, jak i kobiet za przestępstwa gospodarcze był niewątpliwie efektem wejścia w życie ustawy o zwalczaniu spekulacji z 1981 r. Uwzględniając udział mężczyzn i kobiet w skazaniach za przestępstwa gospodarcze od 1978 r. obserwuje się systematyczny wzrost udziału mężczyzn. W 1978 r. za popełnienie przestępstw gospodarczych skazanych było 63 % kobiet i 37% mężczyzn, gdy w 1986 r. odpowiednio 44,3% i 55,7% mężczyzn.

Od 1983 r. coraz mniej kobiet skazywanych było za przestępstwa gospodarcze w porównaniu ze skazaniami za inne przestępstwa, tak że udział ich w globalnej strukturze przestępstw w 1986 r. był prawie identyczny jak w 1977 r., podczas gdy w przypadku mężczyzn 2,3 razy większy. Nadal jednak przestępstwa gospodarcze wywierają istotny wpływ na strukturę przestępczości kobiet.

Bardzo dużą rolę w kształtowaniu rozmiarów i struktury przestępczości kobiet odegrała ustawa o wychowaniu w trzeźwości z 26 X 1982 r. Począwszy od 1984 r. skazywano za popełnienie przestępstw z tej ustawy coraz większą grupę

Tablica 3 (ciąg dalszy)

Rodzaje przestępstw	1979				1980			
	M		K		M		K	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Przeciwko mieniu społecznemu w tym: zagarnięcia mienia powierzonego (art. 200 k.k.)	38 688	89,4	4 852	10,6	37 601	89,9	4 206	10,1
zagarnięcie mienia znacznej wartości (art. 201 k.k.)	3 956	68,3	1 834	31,7	3 718	69,6	1 623	30,4
	363	77,1	108	22,9	429	81,8	120	18,2
Przeciwko mieniu indywidualnemu w tym:	35 690	91,0	3 541	9,0	35 832	91,1	3 519	8,9
kradzież (art. 203 k.k.)	14 574	87,0	2 174	13,0	14 075		2 088	12,9
oszustwo (art. 205 k.k.)	1 005	83,9	193	16,1	1 000	84,7	181	15,3
kradzież zuchwałą lub z włama- niem (art. 208 k.k.)	10 242	95,8	449	4,2	10 273	95,3	510	4,7
paserstwo (art. 215, 216 k.k.)	2 446	85,8	406	14,2	2 770	86,4	435	13,6
Przestępstwa gospodarcze	2 245	38,6	3 566	61,4	2 546	40,0	3 819	60,0
spowodowanie niedoboru	588	34,4	1 119	65,6	582	36,1	1 028	63,9
spekulacja (art. 221-225 k.k.)								
ustawa o spekulacji z 25 IX 1981 r.	1 575	39,4	2 424	60,6	1 862	40,3	2 764	59,7
Niedozwolona sprzedaż alkoholu ustawa o wychowaniu w trzeź- wości 1) art. 43 ust. 1 2) art. 44	137	40,4	202	59,6	131	38,2	212	61,8

kobiet. W 1984 r. skazania kobiet za przestępstwa z tej ustawy stanowiły 4,8 % ogółu skazanych kobiet, w 1985 r. — 15,5 % i w 1986 r. — 29,5 %, mężczyzn zaś odpowiednio 0,7%; 2,0%; 3,8%. W tych latach wzrasta również udział kobiet w porównaniu z mężczyznami w ogólnej liczbie skazań za przestępstwa z tej ustawy.

A zatem można stwierdzić, że struktura i dynamika przestępstw przeciwko mieniu w analizowanym dziesięcioleciu uległa istotnym zmianom tak w przypadku przestępczości kobiet, jak i w porównaniu z przestępczością mężczyzn.

VIII. PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO OSOBIE

Przez cały okres analizowanego dziesięciolecia przestępstwa przeciwko osobie miały większy wpływ na strukturę przestępczości mężczyzn niż kobiet. W 1977 r. ponad trzykrotnie większy, a w 1986 r. prawie trzykrotnie większy był udział skazywanych mężczyzn za te przestępstwa w stosunku do ogólnej liczby skazań

Tablica 3 (ciąg dalszy)

Rodzaje przestępstw	1981				1982			
	M		K		M		K	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
przeciwko mieniu społecznemu w tym: zagarnięcie mienia powierzonego (art 200 k.k.) zagarnięcie mienia znacznej wartości (art. 201 k.k.)	27 798	90,9	2 796	9,1	29 168	92,7	2 300	7,3
	2 492	68,7	1 136	31,3	2 475	73,0	915	27,0
	572	80,8	136	19,2	434	84,9	77	15,1
przeciwko mieniu indywidualnemu w tym: kradzież (art. 203 k.k.) oszustwo (art. 205 k.k.) kradzież zuchwała lub z włama- niem (art. 208 k.k.) paserstwo (art. 215, 216 k.k.)	32 439	92,0	2 832	8,0	37 952	92,5	3 092	7,5
	12 114	88,0	1 645	12,0	14 087	88,7	1 796	10,3
	817	84,9	145	15,1	1 117	86,7	172	13,3
	2 794	96,9	90	3,1	12 743	96,3	494	3,7
	2 261	86,5	354	13,5	2 298	87,2	337	12,8
Przestępstwa gospodarcze spowodowanie niedoboru spekulacja (art. 221-225 k.k?) ustawa o spekulacji z 25 IX 1981 r.	2 462	44,7	3 043	55,3	4 848	48,1	5 238	51,9
	499	40,1	796	59,9	594	46,4	686	53,6
	1 855	45,6	2 213	54,4	2 402	56,6	1 839	43,4
					1 727	39,1	2 689	60,9
Niedozwolona sprzedaż alkoholu ustawa o wychowaniu w trzeź- wości 1) art. 43 ust. 1 2) art. 44	210	57,7	154	42,3	574	36,7	439	43,3

mężczyzn niż odpowiedni udział kobiet w ogólnej liczbie ich skazań (tablica 2). Tak w przypadku kobiet, jak i mężczyzn w 1986 r. można mówić o pewnym wzroście skazań za te przestępstwa w porównaniu z globalną liczbą skazań kobiet i mężczyzn w 1977 r. (kobiet było 1,2 razy więcej, a mężczyzn 1,1 razy więcej). Z tym iż o ile skazania za te przestępstwa w poprzednich latach podlegały różnym wahaniom i w latach 1984, 1985 udział ich w ogólnej strukturze skazań kobiet i mężczyzn był niższy bądź równy udziałowi z początkowych lat tego dziesięciolecia, to w 1986 r. nastąpił mały wzrost (tablica 4).

W wyróżnionej na wstępie grupie przestępstw przeciwko osobie najwięcej skazań kobiet jest za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Skazania kobiet za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu stanowiły w 1977 r. 3,4 % wszystkich skazań kobiet, a w 1986 r. — 4,9 % (odpowiednio skazania mężczyzn — 10,8 %, 9 %). Gdyby pominąć w rozważaniach 1986 r., w którym nastąpił wyraźny wzrost skazań za te przestępstwa, to okazuje się, że udział skazanych mężczyzn za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu w stosunku do ogólnej liczby skazań męż-

Tablica 3 (ciąg dalszy)

Rodzaje przestępstw	1977				1978			
	M		K		M		K	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Przeciwko mieniu społecznemu w tym:	28 646	92,2	2 409	7,8	23 651	93,2	1 725	6,8
zagarnięcie mienia powierzonego (art. 200 k.k.)	2 618	73,1	961	26,9	2 104	75,1	696	24,9
zagarnięcie mienia znacznej wartości (art. 201 k.k.)	312	88,4	41	11,6	428	89,0	53	11,0
Przeciwko mieniu indywidualnemu w tym:	39 413	92,6	3 149	7,4	35 107	93,1	2 589	6,9
kradzież fart. 203 k.k.)	15 705	90,3	1 696	9,6	13 356	90,4	1 416	9,6
oszustwo (art. 205 k.k.)	1 279	83,9	246	16,1	1 172	85,9	192	14,1
kradzież zużycia lub z włama- niem fart. 208 k.k.)	13 070	96,2	521	3,8	11 509	96,7	393	3,3
pasterstwo (art. 215, 216 k.k.)	2 538	87,5	363	12,5	2 229	88,4	292	11,6
Przestępstwa gospodarcze	3 740	51,4	3 531	48,6	5 822	54,8	4 797	45,2
spowodowanie niedoboru	288	40,6	421	59,4	98	34,3	188	65,7
spekulacja (art. 221-225 k.k.)	2 153	57,4	1 598	42,6	3 751	54,5	3 133	45,5
ustawa o spekulacji z 25 IX 1981 r.	1 218	44,9	1 497	55,1	1 949	57,1	1 466	42,9
Niedozwolona sprzedaż alkoholu ustawa o wychowaniu w trzeźwości	273	58,6	193	41,4				
1) art. 43 ust. 1					802	55,7	638	44,3
2) art. 44					89	93,7	6	6,3

czynny wykazywał stałą tendencję spadkową w badanym okresie³¹. Podczas gdy w odniesieniu do kobiet do 1983 r. udział tych przestępstw wzrastał, a w latach 1984, 1985 spadał. Do 1983 r. wzrastał również udział skazań kobiet wśród ogółu skazanych za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu.

W latach 1977-1986 zwiększył się udział skazań kobiet za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w stosunku do ogólnej liczby skazań kobiet (2,9 %, 3,7 %), jak i skazań mężczyzn za te przestępstwa (12,4 %, 15,6 %) w stosunku do ogólnej liczby skazań. Wzrost ten nastąpił jednak proporcjonalnie tak w skazaniach kobiet, jak i mężczyzn.

Przy przestępstwach rozboju, przestępstwach przeciwko wolności i obyczajności, czynnej napaści na funkcjonariusza, czynnego oporu, przestępstwach przeciwko czci i nietykalności cielesnej brak istotnych różnic w udziale skazań kobiet za ich popełnianie³².

³¹ Por. J. Jasiński: *Dynamika przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu a zmiany w polityce karnej wobec innych sprawców*, w: *Przestępczość przeciwko życiu i zdrowiu w Wielkopolsce. Problemy kryminologiczne w Wielkopolsce*. Poznań 1986. s. 493-502.

³² Szerzej patrz: M. D. P. Sługocka, L. Sługocki, *op. cit.*

Tablica 3 (ciąg dalszy)

Rodzaje przestępstw	1985				1986			
	M		K		M		K	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
przeciwko mieniu społecznemu w tym: zagarnięcie mienia powierzonego (art. 200 k.k.) zagarnięcie mienia znacznej wartości (art. 201 k.k.)	23 392	92,7	1 835	7,3	23 163	90,6	2 414	9,4
	1931	73,7	690	26,3	2 388	70,7	989	29,3
	599	87,6	85	12,4	875	87,3	126	12,7
przeciwko mieniu indywidualnemu w tym: kradzież (ar. 203 k.k.) oszustwo (art. 205 k.k.) kradzież zuchwała lub z włama- nianiem (art. 208 k.k.) paserstwo (art. 215, 216 k.k.)	32 563	92,2	2 739	7,8	31 807	91,4	3003	8,6
	13 096	89,3	1573	10,7	11 019	87,2	1613	12,8
	1 015	84,1	192	15,9	1 088	84,1	206	15,9
	11 706	95,2	465	3,8	10 603	95,7	472	4,3
	2 207	86,3	348	13,7	2 227	85,2	387	14,8
Przestępstwa gospodarcze spowodowanie niedoboru spekulacja (art. 221-225 k.k.) ustawa o spekulacji z 25 IX 1981 r.	6 437	55,2	5 214	44,8	4 280	55,7	3 404	44,3
	135	28,1	346	71,3	209	27,6	549	72,4
	3 548	53,8	3 047	46,2	2135	58,0	1 547	42,0
	2 738	60,1	1 818	39,9	1902	59,5	1292	40,5
Niedozwolona sprzedaż alkoholu ustawa o wychowaniu w trzeźwości 1) art. 43 ust. 1 2) art. 44								
	2 622	49,9	2 678	50,5	5 057	46,6	5 789	53,4
	525	87,5	36	12,5	623	86,5	97	13,5

IX. UWAGI KOŃCOWE

Podsumowując obserwacje dotyczące rozmiarów, struktury i dynamiki skazań kobiet można stwierdzić, co następuje.

1. W ciągu lat 1946-1986 w skazaniach za przestępstwa popełniane przez kobiety, jak również w udziale skazań kobiet w ogólnej liczbie skazań wystąpiły istotne zmiany. W latach czterdziestych oraz w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych (do 1955 r.) skazania kobiet ulegały gwałtownemu wzrostowi, przy czym tempo tego wzrostu było szybsze niż tempo wzrostu skazań mężczyzn. W drugiej połowie lat pięćdziesiątych skazania kobiet nadal wykazują tendencję zwyżkową, przebiega ona jednak łagodniej niż w odniesieniu do mężczyzn. Lata sześćdziesiąte charakteryzuje wyraźny spadek skazań kobiet, natomiast lata siedemdziesiąte — stabilność z nieznaczną tendencją zniżkową.

Tablica 4. Skazania kobiet i mężczyzn za przestępstwa przeciwko osobie w latach 1977-1986

Rodzaje przestępstw	1977				1978			
	M		K		M		K	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Przeciwko życiu i zdrowiu	13 317	95,1	680	4,9	13 568	95,4	656	4,6
w tym:								
zabójstwo (art. 148 k.k.)	294	89,9	33	10,1	278	88,8	35	11,2
ciężkie uszk. ciała (art. 155 k.k.)	465	95,3	23	4,7	444	94,1	28	5,9
inne uszk. ciała (art. 156 k.k.)	5 989	96,3	230	3,7	6 391	96,3	249	3,7
udział w bójce lub pobiciu (art. 158, 159 k.k.)	6 125	95,2	311	4,8	6 023	95,6	277	4,4
Przeciwko wolności i obyczajności	2 280	94,4	136	5,6	2 211	94,4	130	5,6
w tym:								
groźba karalna i zmuszanie (art. 166, 167 k.k.)	431	84,7	78	15,3	457	83,7	89	16,3
Przeciwko czci i nietykalności cielesnej	2 305	96,8	75	3,2	2 127	96,4	80	3,6
Przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży	15 384	97,4	411	2,6	20 159	97,5	519	2,5
Rozbój (art. 210 k.k.)								
1) p-ko mieniu społecznemu	43	100	—	—	43	100	—	—
2) p-ko mieniu indywidualn.	3 352	96,9	106	3,1	3 416	96,8	112	3,2
Czynna napaść na funkcjonariusza (art. 233 i 234 k.k.)	2 972	93,2	194	6,1	2 976	94,7	166	5,3
Czynny opór (art. 235 k.k.)	443	88,4	58	11,6	501	89,5	59	10,5

Wszystkie dane zaczerpnięte ze statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości.

Biorąc natomiast pod uwagę udział skazań kobiet w skazaniach ogółem, obserwuje się w latach 1946-1980 stałą tendencję zmniejszania się udziału kobiet wśród skazanych (lata: czterdzieste — 26,9, pięćdziesiąte — 23,6, sześćdziesiąte — 15,6, siedemdziesiąte — 10,9).

Okres lat osiemdziesiątych stwarza poważne trudności w ocenie rozmiarów skazań kobiet oraz ich udziału wśród ogółu skazanych. Wydawane w tym czasie ustawy amnestyjne oraz wprowadzane zmiany w ustawodawstwie karnym w poważnym stopniu wpływały na ogólne liczby skazań tak kobiet, jak i mężczyzn. W latach 1980-1983 nastąpił spadek w liczbie skazań kobiet, jak również zmniejszenie udziału kobiet w skazaniach, trudno jednak stwierdzić, na ile był to wpływ ustaw amnestyjnych, a na ile kontynuacja tendencji z lat siedemdziesiątych. Ż pewnością jednak można powiedzieć, że wzrost skazań kobiet w latach 1984-1986 oraz zwiększenie się udziału kobiet w ogólnej liczbie skazań ma związek z wejściem w życie ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z 26 X 1982 r. oraz ustawy o zwalczaniu spekulacji z 25 IX 1981 r. (z późniejszymi jej zmianami z 1982 r.).

Tablica 4 (ciąg dalszy)

Rodzaje przestępstw	1979				1980			
	M		K		M		K	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
przeciwko życiu i zdrowiu	12 514	94,4	749	5,6	12 979	94,3	780	5,7
w tym:								
zabójstwo (art. 148 k.k.)	271	86,6	42	13,4	283	88,4	37	11,6
ciężkie uszk. ciała (art. 155 k.k.)	475	95,8	21	4,2	460	95,4	22	4,6
inne uszk. ciała (art. 156 k.k.)	5 822	95,7	264	4,3	6 071	95,8	263	4,2
udział w bójce lub pobiciu (art. 158, 159 k.k.)	5 467	94,2	339	5,8	5 649	93,7	379	6,3
Przeciwko wolności i obyczajności	2 159	93,5	149	6,5	2 271	94,4	142	5,6
Przeciwko czci i netykalności cielesnej	1912	95,6	89	4,4	1697	95,7	76	4,3
Przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży	20 065	97,2	576	2,8	19 631	97,0	597	3,0
Rozbój (art. 210 k.k.)								
1) p-ko mieniu społecznemu	54	94,7	3	5,3	27	96,4	1	3,6
2) p-ko mieniu indywidualn.	3 261	96,8	108	3,2	3 313	97,0	103	3,0
Czynna napaść na funkcjonariusza (art. 233 i 234 k.k.)	2 525	94,9	135	5,1	2 385	94,6	137	5,4
Czynny opór (art. 235 k.k.)	408	87,9	56	12,1	453	89,9	51	10,1

Gdyby na teorie prezentowane na wstępie, zwłaszcza teorię R. J. Simon spojrzeć przez pryzmat zjawiska przestępczości kobiet w Polsce, to potwierdzenia zawartej w niej tezy o związku aktywności zawodowej kobiet ze zjawiskiem przestępczości kobiet można byłoby się doszukiwać w stanie przestępczości lat 1946-1955. Lata te charakteryzuje bardzo gwałtowny wzrost zatrudnienia kobiet oraz intensywne zmiany w ich pozycji społecznej. W jakim jednak stopniu mogły one być związane ze wzrostem przestępczości wśród kobiet, trudno bez bardziej wnikliwych badań powiedzieć³³.

2. Przestępczość kobiet ma charakter głównie majątkowy. Skazania kobiet za przestępstwa przeciwko mieniu stanowią przeciętnie ponad 70% liczby skazanych kobiet (skazania mężczyzn odpowiednio ponad 50 %), podczas gdy skazania za przestępstwa przeciwko osobie stanowią przeciętnie ponad 11 % (skazania mężczyzn odpowiednio ponad 30 %).

3. Skazania kobiet za przestępstwa przeciwko mieniu w stosunku do ogólnej

³³ Szerzej por.: J. Błachut, *op. cit.*, s. 51; T. Kolarczyk, J. Kubiak, P. Wierzbicki, *op. cit.*, s. 37-41.

Rodzaje przestępstw	1981				1982			
	M		K		M		K	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Przeciwko życiu i zdrowiu w tym:	11257	94,1	703	5,9	10 737	93,4	753	6,6
zabójstwo (art. 148 k.k.)	291	87,7	41	12,3	221	86,7	34	13,3
ciężkie uszk. ciała (art. 155 k.k.)	374	90,3	40	9,7	346	95,8	15	4,2
inne uszk. ciała (art. 156 k.k.)	5 301	96,2	211	3,8	4 920	95,1	253	4,9
udział w bójce lub pobiciu (art. 158, 159 k.k.)	4 843	93,7	324	6,3	4 830	92,5	395	7,5
Przeciwko wolności i obyczajności w tym:	1877	94,4	112	5,6	2 203	92,4	182	7,6
groźba karalna i zmuszanie (art. 166, 167 k.k.)	483	87,2	71	12,8	786	84,1	149	15,9
Przeciwko czci i nietykalności cielesnej	1 217	95,2	62	4,8	1430	96,7	64	4,3
Przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży	17 590	97,3	491	2,7	16 117	96,8	541	3,2
Rozbój (art. 210 k.k.)							—	—
1) p-ko mieniu społecznemu	23	85,3	4	14,8	39	100		
2) p-ko mieniu indywidualn.	2 794	96,9	90	3,1	3 244	97,2	93	2,8
Czynna napaść na funkcjonariusza (art. 233 i 234 k.k.)	1777	94,1	112	5,9	1 406	94,0	90	6,0
Czynny opór (art. 235 k.k.)	344	90,3	37	9,7	394	91,0	39	9,0

Tablica 4 (ciąg dalszy)

Rodzaje przestępstw	1983				1984			
	M		K		M		K	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
przeciwko życiu i zdrowiu	10 393	93,4	737	6,6	8 114	94,4	483	5,6
w tym:								
zabójstwo (art. 148 k.k.)	270	88,8	34	11,2	242	89,6	28	10,4
ciężkie uszk. ciała (art. 155 k.k.)	325	90,5	34	9,5	288	91,7	26	8,3
inne uszk. ciała (art. 156 k.k.)	5127	95,4	245	4,6	3 839	95,9	165	4,1
udział w bójce lub pobiciu (art. 158, 159 k.k.)	4 340	92,0	378	8,0	3 502	93,8	231	6,2
przeciwko wolności i obyczajności	2 480	91,6	226	8,4	2 138	93,0	161	7,0
w tym:								
groźba karalna i zmuszanie (art. 166, 167 k.k.)	788	79,8	199	20,2	610	82,5	129	17,5
przeciwko czci i nietykalności cielesnej	1 184	94,8	65	5,2	926	95,1	48	4,9
Przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży	16459	96,9	528	3,1	14 712	97,1	434	2,9
Rozbój (art. 210 k.k.)								
1) p-ko mieniu społecznemu	27	96,4	1	3,6	22	95,7	1	4,3
2) p-ko mieniu indywidualn.	2 664	97,4	72	2,6	3 407	96,8	114	3,2
Czynna napaść na funkcjonariusza (art. 233 i 234 k.k.)	1 960	93,5	137	6,5	1497	94,6	85	5,4
Czynny opór (art. 235 k.k.)	538	91,5	50	8,5	367	87,2	54	12,8

ni badanego dziesięciolecia skazania kobiet za te przestępstwa wykazują wiele wahań, podobnie zresztą jak i skazania mężczyzn, stąd trudno o wykazanie jakiejś jednoznacznej tendencji, zwłaszcza tendencji wzrostu. Wprawdzie pewne cechy wzrostu można przypisać dynamice skazań kobiet za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, lecz obserwowane wahania w tym zakresie wydają się mieć charakter przejściowy.

7. W nawiązaniu do przewidywanych zmian zjawisku przestępczości kobiet przez F. Adler i J. R. Simon zmiany, jakie zaobserwowano w przestępczości kobiet w Polsce w latach 1977-1986, wykazują znaczne odrębności. W latach 1977-1984 polegały one na spadku liczby skazań za przestępstwa przeciwko mieniu, w tym szczególnie przestępstw przeciwko mieniu indywidualnemu i społecznemu. Liczby skazań za przestępstwa przeciwko osobie były stabilne lub wykazywały minimalną tendencję wzrostową, przy równoczesnym wzroście liczby skazań za przestępstwa popełniane przez mężczyzn. Wzrost skazań kobiet za przestępstwa przeciwko mieniu w latach 1984-1986 spowodowany był przede wszystkim zmianami w ustawodawstwie karnym.

Tablica 4 (ciąg dalszy)

Rodzaje przestępstw	1985				1986			
	M		K		M		K	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Przeciwko życiu i zdrowiu	9 014	95,5	472	5,0	12 133	92,5	979	7,5
w tym:								
zabójstwo (art. 148 k.k.)	281	87,8	39	12,2	312	85,5	53	14,5
ciężkie uszk. ciała (art. 155 k.k.)	285	91,9	25	8,1	277	92,0	24	8,0
inne uszk. ciała (art. 156 k.k.)	4 510	96,6	157	3,4	5 882	96,8	196	9,2
udział w bójce lub pobiciu (art. 158, 159 k.k.)	3 524	95,3	172	4,7	4 581	94,2	282	5,8
Przeciwko wolności i obyczajności	2 619	94,0	166	6,0	3 845	95,9	166	4,1
w tym:								
groźba karalna i zmuszanie (art. 166, 167 k.k.)	1 027	87,7	144	12,3	2 038	93,4	143	6,6
Przeciwko czci i nietykalności cielesnej	1 658	96,9	53	3,1	5 332	96,3	203	3,7
Przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży	22 884	97,0	714	3,0	20 871	96,6	726	3,4
Rozbój (art. 210 k.k.)								
1) p-ko mieniu społecznemu	22	95,5	1	4,5	17	100,0		
2) p-ko mieniu indywidualn.	3 786	96,6	134	3,4	2 944	96,0	122	4,0
Czynna napaść na funkcjonariusza (art. 233 i 234 k.k.)	1 853	93,8	122	6,2	2 024	94,8	111	5,2
Czynny opór (art. 235 k.k.)	770	87,4	111	12,6	1 653	90,9	166	9,1

*

Przeprowadzona powyżej analiza zjawiska przestępczości kobiet w Polsce oparta na danych liczbowych zawartych w statystyce sądowej, a ściślej na liczbie skazań kobiet skłania do uczynienia kilku uwag natury bardziej ogólnej.

Na potrzeby niniejszego opracowania, w którym zmierzano do uchwycenia tylko najogólniejszych tendencji w rozmiarach, dynamice i strukturze przestępczości kobiet, podjęto decyzję o wykorzystaniu jednego źródła informacji o tym zjawisku, jak również jednego jego pomiaru. Uzyskane tą drogą wnioski uwidoczniły, iż dla interpretacji zaobserwowanych zmian potrzeba znacznie więcej informacji niż te, którymi dysponowano. Jeśli bowiem kobiety skazywane są przede wszystkim za przestępstwa przeciwko mieniu i stopień ich społecznego niebezpieczeństwa nie jest duży, to możliwość wyważenia, o ile liczby skazywanych kobiet odzwierciedlały zmiany w rzeczywistych rozmiarach przestępczości, czy też strukturze popełnianych przestępstw, a o ile zmiany w praktyce organów wymiaru sprawiedliwości czy ustawodawstwie karnym — stwarza ogromne trudności. Nie ulega zatem wątpliwości, że konieczne jest rozszerzenie analizy o dane

liczbowe zawarte w statystyce milicyjno-prokuratorskiej i przyjęcie równocześnie kilku mierników dla oceny rozmiarów przestępczości ujawnionej (np. liczby przestępstw stwierdzonych, osób uznanych za winne, skazań). Jak wynika bowiem z dotychczas prowadzonych badań nad przestępczością ujawnioną, jej rozmiary w miarę podejmowania przez organy wymiaru sprawiedliwości kolejnych decyzji w sprawach o popełnianie przestępstwa kurczą się i na fluktuacje takie w znacznie mniejszym stopniu podatne są sprawy o przestępstwa o większej wadze niż przestępstwa bardziej błahe³⁴. Istnieje również przypuszczenie, że płeć jako jedna ze zmiennych charakteryzujących osobę sprawcy przy podejmowaniu decyzji w trakcie procesu wymiaru sprawiedliwości może mieć wpływ szczególnie w przypadku przestępstw, których waga nie jest zbyt duża³⁵.

Oczywiście dla uzyskania jeszcze pełniejszego obrazu przestępczości kobiet pożądane byłoby przeprowadzenie chociażby wycinkowych badań nad rozmiarami przestępczości nieujawnionej. Można bowiem przypuszczać, iż przy zróżnicowanym nasileniu ścigania, jak również różnym stopniu wykrywalności poszczególnych przestępstw (co wiąże się tak z technicznymi możliwościami aparatu ścigania, zmianami w nasileniu przestępczości czy też obowiązującymi dyrektywami działania) ujawnianie przestępstw popełnianych przez kobiety, tak ze względu na wagę czynu, jak i osobę sprawcy, podlegać może znacznie większym wahaniom niż przestępstw popełnianych przez mężczyzn.

Zaobserwowane zmiany w nasileniu skazań kobiet uwidaczniają jeszcze inną istotną prawidłowość. Rozszerzanie penalizacji karnej na czyny wiążące się z uzyskiwaniem korzyści materialnych powoduje znacznie większe zmiany w rozmiarach, jak i kształcie przestępczości kobiet niż przestępczości mężczyzn. Poczynione wyżej uwagi wskazują, iż prześledzenie rzeczywistych zmian, jakim podlegała przestępczość kobiet w Polsce, nie jest zabiegiem prostym i wymaga uwzględnienia bardzo wielu różnych informacji, szczególnie jeśli podjąć równocześnie próbę ich interpretacji.

Nie ulega wątpliwości, że przy wyjaśnianiu rozmiarów i charakteru przestępczości kobiet niezbędne jest uwzględnianie warunków społecznych, ekonomicznych i kulturowych, mogą one bowiem zjawisko to w znacznym stopniu różnicować. F. Adler i R. J. Simon przedstawiły propozycję wyjaśnienia zjawiska przestępczości kobiet w kontekście zmian społecznych, jakie spowodowały ruchy emancypacyjne. Mimo wielu formułowanych pod ich adresem zastrzeżeń i zarzutów za słuszne i istotne uznać należy podkreślenie, szczególnie przez R. J. Simon, znaczenia aktywności zawodowej kobiet w kształtowaniu ich pozycji społecznej oraz pełnionych przez nie ról społecznych.

W Polsce po II wojnie światowej wzrosła gwałtownie aktywność zawodowa

³⁴ J. Jasiński: *Przemiany polityki karnej sądów powszechnych rozwijanej na tle przepisów nowej kodyfikacji karnej (1970-1980)*, „Archiwum Kryminologii”, 1982, s. 81.

³⁵ J. Błachut, *Sądowy wymiar kary wobec kobiet*, Kraków 1988, s. 35-50, 128-132.

kobiet, co podyktowane było różnymi czynnikami natury politycznej, ustrojowej, ekonomicznej i społecznej. Tendencja wzrostu udziału kobiet wśród ogółu zatrudnionych, jak i poziomu ich aktywności zawodowej utrzymuje się do chwili obecnej. W 1981 r. wśród kobiet w wieku 18-59 lat około 50% czynnych było zawodowo i stanowiły one ponad 43 % ogółu zatrudnionych. Następowało systematyczne podwyższanie kwalifikacji, przy czym udział kadry kwalifikowanej (tj. kobiet posiadających wyższe niż podstawowe wykształcenie) wzrastał szybciej od wzrostu zatrudnionych³⁶. W niektórych działach gospodarki występuje problem feminizacji zatrudnienia, szczególnie w handlu, oświacie i wychowaniu oraz finansach. Charakterystyczną cechą pracy zawodowej kobiet jest również wysoki udział kobiet zamężnych wśród ogółu zatrudnionych kobiet. W 1950 r. kobiety zamężne stanowiły 30 %, w 1960 r. 55 % a w 1970 r. około 70 %³⁷.

Tak poważne zmiany w aktywizacji zawodowej kobiet musiały spowodować istotne zmiany w ich pozycji społecznej i ekonomicznej, jak również w pełnionych przez nie rolach społecznych. Przeprowadzone w Polsce badania nad motywacją kobiet do podejmowania pracy zawodowej wykazały istnienie dwóch zasadniczych grup takich motywów — ekonomicznych i pozaekonomicznych³⁸. W ramach tych ostatnich istotne znaczenie odgrywają następujące względy : zainteresowanie pracą, aspiracje i ambicje zawodowe, chęć posiadania niezależnej pozycji w społeczeństwie i rodzinie, styczność z szerszym kręgiem osób. Motywy ekonomiczne wpływają jednak najsilniej na aktywność zawodową kobiet.. Bywają one związane tak z potrzebą zabezpieczenia bytu, niezbędnych środków do utrzymania kobiety, czy też jej rodziny, jak również osiągnięcia wyższego standardu życia, czy też zapewnienia sobie materialnej niezależności³⁹.

Zmiany w ekonomicznej pozycji kobiet, a co za tym idzie w tradycyjnym układzie ról rodzinnych, zwiększają odpowiedzialność za zaspokajanie potrzeb materialnych. A zatem istnieje prawdopodobieństwo angażowania się kobiet nie tylko w legalne, ale i nielegalne formy osiągania korzyści materialnych. Badania sprawczyń przestępstw z art. 201 i 202 §2 k. k. wykazały, że skazane kobiety na ogół miały na utrzymaniu inne osoby (przeważnie dzieci), ponad dwie trzecie z nich pozostawało w związku małżeńskim i dochód przypadający na jedną osobę w rodzinie był niski. „Sytuacja materialna sprawczyń powodowała, że nawet «uzupełnianie» dochodów z pracy korzyściami uzyskiwanymi z przestępstwa nie prowadziło raczej do bogacenia się, zwłaszcza w przypadku dokonywania zagarnięć przez dłuższy czas, kwoty zagarnięte w skali miesiąca były niewielkie. Potwierdza to z jednej strony rodzaj i wartość mienia zabezpieczonego w toku postępowania przygotowawczego, z drugiej zaś strony — sposób wydatkowania kwot

³⁶D. Graniewska: *Awans zawodowy kobiet a fazy życia rodzinnego*, Warszawa 1985, s. 38.

³⁷ *Kobieta w Polsce*, GUS, Warszawa 1975, s. 39.

³⁸ J. Piotrowski: *Praca zawodowa kobiety a rodzina*, Warszawa 1963, s. 40.

³⁹ A. Preiss-Zajdowa: *Zawód a praca kobiet*, Warszawa 1967, s. 35.

pieniężnych uzyskanych z przestępstwa (w większości były one przeznaczone na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych”)⁴⁰.

Zwrócenie zatem uwagi przez R. J. Simon na znaczenie pracy zawodowej kobiet w kształtowaniu ich sytuacji społecznej jest nader trafne. Z tym jednak, że wzrost aktywności zawodowej kobiet w Polsce w poszczególnych latach występował z różnym nasileniem oraz w odmiennych warunkach społecznych, ekonomicznych i kulturowych. Dlatego też zmiany w sytuacji społecznej kobiet podyktowane wzrastającą ich aktywnością zawodową były ilościowo i jakościowo bardzo zróżnicowane.

Najszybszy wzrost zatrudnienia kobiet nastąpił w latach 1946-1955, w okresie najgwałtowniejszych przemian. II wojna światowa zmieniła strukturę demograficzną kraju, pojawiła się znaczna przewaga liczby kobiet nad liczbą mężczyzn. Rozpoczynający się proces rozwoju gospodarczego (plan trzyletni i sześcioletni) wymagał uruchomienia dużego potencjału taniej siły roboczej, którą można było między innymi pozyskać poprzez masowe zatrudnianie kobiet. Prowadzone były propagandowe akcje na rzecz aktywizacji zawodowej kobiet, w których wyraźnie podkreślano, że praca zawodowa kobiet jest jedną z podstawowych zasad demokracji socjalistycznej oraz drogą do politycznego i społecznego wyzwolenia oraz równouprawnienia kobiet⁴¹. Zwiększonej aktywności zawodowej kobiet, zwiększeniu ich udziału w działalności społecznej, kulturalno-oświatowej nie towarzyszył w pełni wykształcony system pomocy socjalnej dla kobiet obciążonych pracą domową i wychowaniem dzieci. Nagłe przejście przez kobiety nowych ról społecznych bez wcześniejszego do tego przygotowania, zetknięcie się z nowymi problemami, brak umiejętności ich rozwiązywania, łączące się z tym frustracje — wszystko to, jak można przypuszczać, mogło się przyczyniać do wzrostu przestępczości kobiet, jaki właśnie w latach czterdziestych i pierwszej połowie lat pięćdziesiątych nastąpił. Nie znaczy to oczywiście, iż wzrost przestępczości kobiet w tym okresie łączyć należy tylko ze wzrostem ich aktywności zawodowej, istniało bowiem wiele innych jeszcze czynników natury politycznej ekonomicznej, społecznej i psychologicznej, które na zwiększenie się tej przestępczości wpływały. Niemniej jednak wzrost aktywności zawodowej kobiet był dla tego okresu charakterystycznym wskaźnikiem społeczno-politycznych i gospodarczych przemian zachodzących w kraju, powodujących istotne zmiany w sytuacji, pozycji i roli społecznej kobiet, których konsekwencją był większy wzrost przestępczości kobiet niż przestępczości mężczyzn w latach 1946-1955.

Wzrost zatrudnienia kobiet następował wprawdzie również w okresach późniejszych, lecz już w innym tempie, rozmiarach i warunkach. Praca zawodowa kobiet zrodzona przez konkretną społeczno-gospodarczą rzeczywistość wykształciła nowy wzór społecznego zachowania kobiet, który wbudował się na trwałe

⁴⁰ J. Kolarczyk, J. Kubiak, P. Wierzbicki: *Przestępczość kobiet...*, s. 71-72.

⁴¹ J. Piotrowski: *Praca zawodowa...*, s. 10.

w model ich społecznego funkcjonowania, i przestała być przejawem zmian, jakie dokonywały się w pozycji i roli społecznej kobiet, a stała się przejawem jej stabilizacji.

Stąd też znaczenie pracy zawodowej dla interpretacji zjawiska przestępczości kobiet jest szczególnie istotne w okresie najgwałtowniejszych zmian, jakie wzrost aktywności zawodowej kobiet powodował. W pozostałych natomiast powinna być uwzględniana jako jeden z wielu wskaźników sytuacji ekonomicznej, społecznej i kulturowej, na tle której pojawia się to zjawisko.